

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO
PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM
2012–2014

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lucie Sellnerová

Sociální a psychologické faktory dětské a juvenilní delikvence

Praha 2014

Vedoucí diplomové práce: Doc. JUDr. Mgr. Joža Spurný, Ph. D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER COMBINED (PART TIME)

2012-2014

DIPLOMA THESIS

Lucie Sellnerová

**Social and psychological factors children´s and juvenile
delinquency**

Prague 2014

The Diploma Thesis Work Supervisor:

Doc. JUDr. Mgr. Joža Spurný, Ph. D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Lucie Sellnerová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat Doc. JUDr. Mgr. Jožovi Spurnému, Ph. D., vedoucímu mojí práce, za trpělivý a lidský přístup k mojí osobě, včetně shovívavosti k tomu, že jsem se chopila daného tématu nekonvenčně, se zaměřením na podstatu zkoumané problematiky.

Anotace

Diplomová práce se zabývá vlivem vnitřních a vnějších příčin na dětskou a juvenilní kriminalitu. Jsou zde definovány základní pojmy jako dítě, mladistvý, delikvence, kriminalita, charakteristické znaky dle stupně závažnosti činu, poruchy chování, kriminogenní faktory biologické a sociální, podíl dědičnosti a rizikových prostředí na osobnostním vývoji jedince a jeho následném delikventním a kriminálním jednání. V práci jsou zmíněny i možné souvislosti patologického chování vzhledem k vývojovým stádiím jedince a klasifikace kriminálních činů dětí a mladistvých. V neposlední řadě je v práci uveden výčet trestních a výchovných opatření a zmíněna činnost orgánů a institucí působících v dané problematice. Závěrem je okrajově zmíněna prevence dětské a juvenilní kriminality. Ve výzkumné části práce je zhodnocen podíl vlivu biologických a sociálních příčin z pohledu pracovníků, kteří se dané problematice věnují ve své praxi.

Klíčová slova

Delikvence, dítě, faktory biologické, faktory sociální, kriminalita, mladistvý, porucha chování, predelikventní chování, prevence, rizikové vlivy, rodina, škola, trestní odpovědnost, trestní opatření, výchovná opatření.

Annotation

This thesis deals with the influence of inner and outer causes on a children's and juvenile criminality. It contains definitions of the essential conceptions such as a child, a juvenile, delinquency, criminality, characteristic features corresponding the crime seriousness degree, behavioral disturbances, biological and social criminogenic factors, heredity and risk environment share in an individual's personality development and his or her consequent delinquent and criminal actions. The work also mentions possible connections of pathological behaviour regarding the individual's development stage and the classification of children's and juvenile crime actions. Last but not least, the thesis presents series of criminal and educational precautions, and mentions actions of authorities and institutions engaged in solving these problems. The thesis is concluded by a fringe mention of children's and juvenile criminality prevention. The research part of the thesis includes evaluation of the share of the biological and social causes influence from the point of view of workers encountering such problems in their practice.

Key words

behavioral disturbance, biological factors, criminal precautions, criminal responsibility, criminality, delinquency, educational precautions, family, child, juvenile, predelinquent behaviour, prevention, risk factors, school, social factors,

OBSAH

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	11
1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	11
1.1 Dítě, mladistvý, trestní odpovědnost, delikvence, kriminalita	11
1.1.1 Dítě jako pachatel trestného činu	11
1.1.2 Mladistvý jako pachatel trestného činu	12
1.1.3 Delikvence	13
1.1.4 Charakteristika činu dle stupně závažnosti	13
1.1.5 Kriminalita	14
1.1.6 Výslech osoby mladší osmnácti let	15
1.2 Poruchy chování – definice, klasifikace	17
1.2.1 Definice poruchy chování	17
1.2.2 Klasifikace poruch chování	20
2 DEFINOVÁNÍ VNITŘNÍCH A VNĚJŠÍCH PŘÍČIN DĚTSKÉ A JUVENILNÍ KRIMINALITY	24
2.1 Faktory biologické, psychologické	24
2.1.1 Delikvence a dědičnost	29
2.1.2 Podíl dědičnosti a prostředí na agresivitě a násilném chování	30
2.2 Kriminogenní faktory - sociální, situační	31
2.3 Predelikventní chování a jeho podmíněnost	35
2.3.1 Rodina jako rizikový činitel	37
2.3.2 Škola jako vzdělávací instituce	40
2.3.3 Škola jako rizikový činitel	42
2.3.4 Vývojová stádia jedince vs. delikvence – možné souvislosti	44
2.3.5 Rizikové vlivy ohrožující děti	49
2.3.6 (Antisociální) porucha chování v dětství a v dospívání	50
2.3.7 Syndrom poruchy pozornosti s hyperaktivitou (ADHD)	51

3	KRIMINÁLNÍ ČINY DĚTÍ A MLADISTVÝCH VS. REAKCE SPOLEČNOSTI	52
3.1	Charakteristické znaky kriminálních činů dětí a mladistvých	52
3.1.1	Trestní řízení ve věcech mladistvých	53
3.1.2	Řízení ve věcech dětí do 15 let	54
3.1.3	Soudnictví ve věcech mládeže	55
3.1.4	Probační a mediační služba ČR	59
3.1.5	Systém sociálně-právní ochrany dětí v ČR	60
3.1.6	Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči	62
3.1.7	Delikvence a sociálně patologické jevy u dětí a mládeže vs. český právní řád	65
4	PREVENCE DĚTSKÉ A JUVENILNÍ KRIMINALITY	66
4.1	Strategie prevence kriminality na léta 2012 až 2015	69
4.2	Resorty a subjekty zapojené do realizace Strategie	70
	PRAKTICKÁ ČÁST	71
5	DĚTSKÁ A JUVENILNÍ DELIKVENCE V PRAXI	71
5.1	Cíle výzkumu a hypotézy	71
5.2	Použitá metodologie	72
5.3	Popis vybraného vzorku	72
5.4	Analýza výsledků šetření	72
5.5	Shrnutí a vyhodnocení výsledků výzkumu	73
	ZÁVĚR	76
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	77
	SEZNAM PŘÍLOH	80
	Příloha A - Průvodní dopis subjektům osloveným ve výzkumu	I
	Příloha B - Dotazník (písemné otázky)	II

ÚVOD

Téma mojí diplomové práce - Sociální a psychologické faktory dětské a juvenilní delikvence – jsem nezvolila náhodně. Nesetkávám se sice s jedinci s poruchami chování, delikventním či kriminálním jednáním z pozice pedagoga, speciálního pedagoga, psychologa, terapeuta či pracovníka orgánu péče o dítě, ale z pozice policistky zařazené na Službě kriminální policie a vyšetřování, zabývající se ve své praxi trestnou činností páchanou mládeží a na mládeži. Na první pohled by se mohlo zdát, že charakter mojí práce je zcela odlišný od práce jmenovaných odborníků a v podstatě tomu tak je, já již řeším následky problematického chování postižených jedinců, mám jiné nástroje ke své práci, jinou legislativní oporu, přesto, v cíli našeho snažení spatřuji jisté podobnosti a stejný záměr. Je to pomoc. Pomoc těm, kteří se z nejrůznějších příčin chovají agresivně, mají problém začlenit se do společnosti, odmítají společenská pravidla, jsou náchylnější k nepřiměřenému chování, těm jedincům, u kterých existuje vyšší riziko selhání. I trest může být svým způsobem „pomocí“ tam, kde jiné prostředky selhaly. Může být pomyslným sáhnutím na dno, životní zkušeností, „klepnutím přes prsty“ či jakkoli jinak můžeme tento stav nazvat. Je to signál od společnosti, že „takhle už ne“ a třeba i začátkem nápravy a návratu na správnou cestu.

Donedávna jsem problematiku závadového jednání dětí a mládeže vnímala čistě optikou svojí profese a z pozice občana, který není netečný k tomu, jak se naše společnost v tomto ohledu za posledních 24 let od nástupu demokracie vyvinula. Nyní, s dvouletou rodičovskou zkušeností si o to více uvědomuji, jaký je delikvence a kriminalita dětí a mládeže společenský problém.

Ve své práci se proto pokusím definovat pozadí (kořeny) ohrožení dětí a mládeže a významné faktory, které vedou mladého člověka k nepřiměřeným reakcím, agresivním projevům a protisociálnímu jednání. Vymežím základní pojmy této problematiky, uvedu charakteristické znaky delikvence dětí a mládeže, provedu rozbor faktorů biologických, psychologických a sociálních a jejich případný vliv na formování osobnosti jedince, predelikventní chování jedinců, rizikové vlivy a prostředí, které děti a mládež ohrožují, zmíním nejčastěji se projevující poruchy chování u dětí a mladistvých, charakteristiku kriminálních činů dětí a

dospívajících, trestní řízení ve věcech mladistvých, legislativu související s danou problematikou a v neposlední řadě prevenci dětské a juvenilní kriminality a resorty, orgány a instituce podílející se na její tvorbě a aplikaci ve společnosti.

Pokusím se najít odpovědi na otázky, které mne při výkonu mojí profese vždy napadaly, například, proč zrovna tento jedinec skončil u mne v kanceláři na výslechu? Pochází z dobře situované rodiny, rodiče vysokoškolsky vzdělaní (často lékaři a učitelé) zahrnují svoje dítě péčí a láskou anebo naopak, dítě ze sociálně slabé rodiny, kde se jeden z rodičů či oba dva chovají patologicky – je to zákonité, že i jejich potomek nabere jejich vzorce chování a nebude mít jinou volbu než kriminální dráhu? Přesto, není tomu tak vždy. Tak proč jinde ano a jinde ne? Osobně znám několik lidí, kteří prožili svoje dětství s rodičem – alkoholikem a sami jsou abstinenti. Snad právě pro to všechno, co prožili, nechtějí jít stejnou cestou. Existují ale mezi námi lidé, kteří se po vzoru svých rodičů postupně alkoholiky stanou. Jak je to možné? V čem spočívá rozdíl v chování těchto jedinců? I na to se budu snažit ve své práci najít odpovědi.

Pro pořádek uvádím, že na rozdíl od řady dalších studentů, kteří zvolili stejné či podobné téma přede mnou, já se ve své práci oprostím od uvádění statistických údajů, sběru dat a čísel vyjadřujících aktuální stav dané problematiky ve společnosti, to vše „zabalené“ do líbivých grafů a tabulek hýčcích barvami. Hodlám se ve své práci zaměřit na fakta, výsledky výzkumů našich předních odborníků zabývajících se sociálně patologickými jevy dětí a mládeže, praktické zkušenosti odborníků, kteří se těmto jedincům ve své praxi aktivně věnují, přičemž hlavní myšlenku práce, tedy pátrání po příčinách tohoto jednání, jejich podílu či vzájemném vztahu budu promítat do logicky navazujících kapitol.

TEORETICKÁ ČÁST

1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

1.1 Dítě, mladistvý, trestní odpovědnost, delikvence, kriminalita

1.1.1 Dítě jako pachatel trestného činu

Děti do patnácti let

*„Dítětem je osoba, která v době spáchání činu **nedovršila patnáctý rok** svého věku. Dítě mladší patnácti let **není trestně odpovědné**, tj. nemůže být stíháno za spáchání trestného činu, o jeho činu mluvíme jako o **činu jinak trestném**.*

*Dopustí-li se však dítě mladší patnácti let činu jinak trestného, učiní **soud pro mládež**, podle **zákona o soudnictví ve věcech mládeže**, opatření potřebná k jeho nápravě (výchovná povinnost, výchovné omezení, napomenutí s výstrahou, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, dohled probačního úředníka, ochrannou výchovu a ochranné léčení).*

*V řízení proti dětem mladším patnácti let, které se měly dopustit činu jinak trestného, postupuje soud pro mládež podle zvláštních právních předpisů upravujících **občanské soudní řízení**, neboť děti mladší patnácti let nejsou trestně odpovědné, a proto proti nim nelze vést trestní řízení.*

*V tomto řízení musí mít dítě opatrovníka. Opatrovníkem dítěte pro řízení ustanoví soud pro mládež **advokáta**.*

*Účastníkem řízení bude vedle dítěte také příslušný **orgán sociálně-právní ochrany dětí**, zákonní zástupci dítěte, osoby, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy nebo jiné obdobné péče (pěstouni), jakož i další osoby, o jejichž právech a povinnostech má být v řízení jednáno (např. prarodiče mající dítě u sebe). Podalo-li návrh na zahájení řízení státní zastupitelství, je účastníkem řízení také **státní zastupitelství**.*

V řízení je nutné chránit **soukromí dítěte** ve stejném rozsahu jako u mladistvého, stejně tak jako úpravu **uveřejnění výsledků řízení o uložení opatření dítěti ve veřejných sdělovacích prostředcích.**“ Nejvyšší státní zastupitelství ČR. *Ochrana dětí.* [online]. [cit. 2014-02-12].

1.1.2 Mladistvý jako pachatel trestného činu

Děti od patnácti do osmnácti let

*„Mladistvý je osoba, která v době spáchání provinění **dovršila patnáctý rok a nepřekročila osmnáctý rok svého věku.** Mladistvý je již **trestně odpovědný.** Trestní odpovědnost mladistvého začíná spácháním provinění v den, který následuje po dni, kdy dovršil patnáct let a končí v den dovršení osmnáctého roku jeho věku. Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá **proviněním.***

*Trestní odpovědnost mladistvého za provinění a opatření za ně ukládaná upravuje **zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).***

*Mladistvému lze uložit za spáchané provinění pouze **opatření:***

- **výchovná** (dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou)
- **ochranná opatření** (ochranné léčení, zabezpečovací detence, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a ochranná výchova)
- **trestní** (obecně prospěšné práce, peněžité opatření, peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, vyhoštění, domácí vězení, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení), odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem, odnětí svobody nepodmíněné)

Opatření (výchovná, ochranná a trestní) uložená podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže musí přihlížet k osobnosti toho, komu je ukládáno, včetně jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, jakož i jeho osobním, rodinným a sociálním poměrům, a musí být přiměřené povaze a závažnosti spáchaného činu.

Řízení v trestních věcech mladistvých je též upraveno zákonem o soudnictví ve věcech mládeže.

*„V trestním řízení ve věcech mladistvých musejí všechny zúčastněné osoby dodržovat pravidla **ochrany osobních údajů mladistvých**, tj. mohou být zveřejňovány jen takové informace, které nemohou vést k odhalení totožnosti mladistvého. Všechny zúčastněné orgány, tj. policejní orgány, státní zástupce, soudci, úředníci probační a mediační služby či sociální pracovníci musejí mít **zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží**. Podle zákona projednávají trestní věci mladistvých **soudy pro mládež**. V praxi to neznamená, že by byly vytvořeny nějaké nové soudní orgány, ale trestní kauzy mladistvých řeší specializovaní soudci obecných soudů.“* Nejvyšší státní zastupitelství ČR. *Ochrana dětí*. [online]. [cit. 2014-02-12].

1.1.3 Delikvence

Delikvence je širší pojem než kriminalita. Označuje činnost **porušující** nejen právní, ale i **společenské normy**, tudíž se takové jednání vztahuje i na děti a mladistvé, o kterých pak hovoříme jako o delikventech.

1.1.4 Charakteristika činu dle stupně závažnosti (asociální, asociální, antisociální)

*„Podle stupně závažnosti činu, kterým osoba porušuje normy, hodnotíme takové chování jako **disociální, asociální a antisociální**. Závažnost chování obvykle stoupá s věkem a má také tendenci se prohlubovat, takže mírnější porušení norem, které je sice **nepřiměřeným chováním**, ale **nenabývá sociální dimenze (tedy disociální cho-***

vání), anebo je v rozporu se společenskou morálkou (asociální chování), se vyskytuje zpravidla u dětí mladších. Zahrnujeme mezi ně **kázeňské přestupky ve škole, neposlušnost, vzdorovitost, negativismus, lži, v případě asociálního chování alkoholismus, záškoláctví, toxikomanii, útěky, toulky, tabakismus, demonstrativní sebepoškozování, gamblerství, popř. prostituci, kdy jedinec poškozuje spíše sebe než okolí. V případě antisociálního chování (závažné protispolečenské jednání zahrnující veškerou trestnou činnost - krádeže, loupeže, vandalství, sexuální delikty, zabití, vraždy), jež navazuje na asociální formu chování, je obtížná nápravná péče v důsledku fixace poruch a velká pravděpodobnost recidiv, ačkoli se v rámci terciální prevence snažíme těmto recidivám předejít a pomoci těmto jedincům v resocializaci.**“ NICM (Národní informační centrum pro mládež). *Kriminalita a delikvence - charakteristika*. [online]. [cit. 2014-02-22].

1.1.5 Kriminalita

Kriminalitou je v praxi nazývána trestná činnost, či zločinnost. Do kriminality je zahrnuto veškeré páchaní přestupků a trestných činů; na vědecké úrovni ji zkoumá obor zvaný kriminologie. Současně můžeme kriminalitu chápat jako úhrn činů uvedených v trestním zákoníku. Stejně jako řada dalších oborů, i kriminalita má své členění, v té nejzákladnější podobě dle věku osob, které se jí dopouštějí:

- Dětská kriminalita, která se týká věkové kategorie dětí do 15 let. Typickými znaky jsou spontánnost, malá či vůbec žádná příprava k činu, malá promyšlenost, páchaní činu ve skupině. Protizákonné jednání dětí je nejčastěji namířeno proti majetku, často ve spojení s drogovou závislostí; násilné činy jsou méně časté
- Kriminalita mladistvých, která se týká věkové kategorie osob mezi 15 a 18 lety. Pro toto období je charakteristické zejména období dospívání a s tím spojená rizika – negativní vliv vrstevníků, vytváření part, formují se hlavní rysy osobnosti. Mezi nejčastější delikty se řadí neoprávněné užívání motorového vozidla, rozkrádání, vandalismus, násilí proti jednotlivci či skupině, opilství a výtržnictví, toxikomanie, gamblerství, ale i prostituce
- Kriminalita dospělých, která je páchána osobami staršími 18 let

Wikipedie. Kriminalita. [online]. [cit. 2014-02-22].

1.1.6 Výslech osoby mladší osmnácti let

„Věková i mentální úroveň osob mladších osmnácti let vyžaduje diferencovaný přístup a zvláštní znalosti při jejich výslechu, zejména pokud jsou tyto osoby vyslýchány za situace, kdy jsou zároveň poškozenými (zvláště ohledně některých trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti).

Trestní řád zakotvuje odchylky výslechu osob mladších osmnácti let v případě, že jsou vyslýchány o okolnostech, jejichž ožívání v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat jejich duševní a mravní vývoj. Výslech je třeba provádět zvlášť šetrně a po obsahové stránce tak, aby výslech v dalším řízení zpravidla už nebylo třeba opakovat.

K výslechu se přibere pedagog nebo jiná osoba mající zkušenosti s výchovou mládeže, která by se zřetelem na předmět výslechu a stupeň duševního vývoje vyslýchané osoby přispěla k správnému vedení výslechu. Může-li to přispět k správnému provedení výslechu, mohou být přibráni i rodiče.

Přítomnost rodičů u výslechu osoby mladší osmnácti let je tedy jen fakultativní a nemůže nahradit nezbytnost přibrání pedagoga nebo jiné osoby uvedené výše. Přítomnost rodiče či rodičů je vyloučena naopak v případě, že rodiče zároveň ve věci mají postavení svědka, jsou na věci zainteresováni jako poškození anebo dokonce by mohlo přicházet v úvahu jejich trestní stíhání. Totéž platí i v případě, pokud je možno učinit závěr, že osoba mladší než osmnácti let nebude v přítomnosti rodičů schopna nebo ochotna vypovídat pravdu.

Výslech osoby mladší než osmnácti let musí být proveden tak, aby již výslech nebylo nutné v dalším průběhu řízení opakovat. Výslech je v praxi zpravidla prováděn již v přípravném řízení a neměl by být v dalších fázích řízení, není-li to nutné, opakován.

Zvláštní pozornost, kterou trestní řád věnuje výslechu osob mladších než osmnácti let, se dále promítá i v dalších ustanoveních trestního řádu (např. je-li vysvětlení požadováno od nezletilého, je třeba o úkonu vyrozumět jeho zákonného zástupce; to neplatí, jestliže provedení úkonu nelze odložit a vyrozumění zákonného zástupce nelze zajistit).

Ochrana osobních údajů a soukromí osob mladších osmnácti let

*Trestní řád stanoví, že nikdo nesmí v souvislosti s trestným činem spáchaným na poškozeném jakýmkoli způsobem zveřejnit informace umožňující zjištění totožnosti poškozeného, který je **osobou mladší osmnácti let**. Stejná ochrana se poskytuje i poškozenému staršímu osmnácti let, jestliže byl vůči němu spáchán trestný čin **kuplířství nebo šíření pornografie nebo některý z trestných činů proti životu a zdraví, svobodě a lidské důstojnosti nebo proti rodině a mládeži**.*

Zveřejnění obrazových snímků, obrazových a zvukových záznamů nebo jiných informací o průběhu hlavního líčení nebo veřejného zasedání, které by umožnily zjištění totožnosti takového poškozeného je zakázáno. Právomocný rozsudek nesmí být v zásadě zveřejněn ve veřejných sdělovacích prostředcích s uvedením jména, popřípadě jmen, příjmení a bydliště takových poškozených.

Informace, na které se vztahuje zákaz zveřejnění, lze v nezbytném rozsahu zveřejnit pro účely pátrání po osobách, pro dosažení účelu trestního řízení a dále v případě, odůvodňuje-li to veřejný zájem, pokud převažuje nad právem na ochranu soukromí dotčené osoby nebo pokud osoba, již se zákaz zveřejnění týká, udělila ke zveřejnění informace souhlas.“ Nejvyšší státní zastupitelství ČR. Ochrana dětí. [online]. [cit. 2014-02-12].

1.2 Poruchy chování – definice, klasifikace

1.2.1 Definice poruchy chování

„Poruchou chování se u dětí označuje řada výchovně nežádoucích projevů, které jsou často důsledkem narušení jejich sociální přizpůsobivosti. Většina těchto poruch nemá jednotnou příčinu, mnoho z nich vzniká na podkladě nevhodného výchovného působení, tzn. že se nejedná o projev duševního onemocnění. Při diagnostice a rozboru poruch chování je nutné vždy postupovat individuálně, je nezbytné přihlídnout ke všem vlivům (ať již prenatálním, perinatálním, nebo postnatálním), které se na vývoji dítěte podílely. Mezi nejčastější poruchy chování dětí a mládeže spojené s agresivitou patří:

- *ADHD (dříve LMD)*
- *Opoziční porucha*
- *Lhaní*
- *Krádeže*
- *Záškoláctví*
- *Útěky a toulky*
- *Porucha chování s protispolečenskými rysy“*

Martínek (2009, s. 85)

„Poruchy chování lze charakterizovat jako odchylku v oblasti socializace, kdy dítě není schopné respektovat běžné normy chování na úrovni odpovídající jeho věku (eventuálně úrovni rozumových schopností). Základním rysem těchto poruch je chování, kterým jsou v různé míře, opakovaně a dlouhodobě (alespoň 6 měsíců) narušovány sociální normy. Nejde o následky duševních poruch či onemocnění, ale o odchylky v osobnostním vývoji, které jsou dány interakcí základních etiologických faktorů:

1. *Vliv sociálního prostředí, především rodiny: jestliže rodinný model chování působí nedostatečně nebo nevhodně, zvyšuje se riziko rozvoje nežádoucích osobnostních charakteristik, které k poruchám chování vedou.*
2. *Genetická dispozice k disharmonickému vývoji (eventuálně až k psychopatickému), s typickou odchylkou v rozvoji emočních a volních charakteristik. [...]*

3. *Oslabení nebo porucha CNS, převážně na bázi prenatálního či perinatálního poškození. Představuje určitou dispozici pro vznik poruch chování. Jejich základem je jednak kolísavost emočního ladění, ale hlavně impulzivita a nižší schopnost sebeovládání, která vede k různým, často problematickým reakcím.*“ Vágnerová (1997, s. 67, 68).

Vymezení poruchového chování

Na problematiku lze nahlížet ze tří základních hledisek:

1. Chování nerespektující sociální normy platné v dané společnosti
2. Nápadnosti v oblasti sociálních vztahů projevující se nedostatkem empatie, citovou chladností a egoismem
3. Agresivita jako rys osobnosti nebo chování porušující základní práva ostatních

Ad 1) Vágnerová uvádí, že z tohoto pohledu je některé typické rysy chování problematické hodnotit. Jako příklad uvádí chování romských dětí, jejichž chování se v podstatě normám jejich minoritní společnosti nevymyká (například jejich postoj k záškoláctví, toulkám apod.). Normy majoritní společnosti a normy etnických podskupin pak často bývají v kolizi a zpravidla bývají zdrojem problémů. „*Poruchy chování jsou narušením socializace, protože je nežádoucím způsobem změněn vztah k určitým společenským normám. Abychom mohli hodnotit nějaké jednání jako poruchové, musí být splněny dvě podmínky:*

- a) *Jedinec je intelektuálně schopen pochopit význam norem (z tohoto důvodu by do této kategorie nepatřily odchylky chování mentálně retardovaných, pokud nejsou schopni chápat, co je a co není žádoucí)*
- b) *Jedinec tyto normy neakceptuje (protože má jinou hodnotovou hierarchii a jiné prioritní motivy), nebo se jimi nedokáže řídit, protože není schopen ovládat své chování (buď primárně např. v rámci organického poškození CNS, nebo následkem abusu alkoholu či drog).*

Ad 2) *Nadměrná koncentrace na sebe a uspokojování vlastních potřeb. Pocity viny ve vztahu k důsledkům vlastního jednání chybí... Takoví jedinci bývají čas-*

těži odmítání a mívají i více konfliktů. Vinu nepčítají svým vlastním nedostatkům, ale vždy jiným osobám... Jejich vztahy k druhým lidem jsou povrchní, nediferencované a snadno zaměnitelné s jakýmkoliv jinými. Takový jedinec se nikdy neangažuje ve prospěch někoho jiného, pokud z toho nezíská nějakou výhodu. [...]. S tím souvisí i potíže autoregulace vlastního chování, které bývá ovlivňováno egoismem a akcentovanou potřebou preferenčního uspokojování blastních potřeb...

Ad 3) Emocionální prožitek takového jednání je neutrální, tj. lhostejnost k pocitům oběti či naopak, agrese přináší uspokojení až k variantě sadistického zaměření. Vágnerová (1997, s. 69)

Vágnerová dále rozlišuje poruchy chování na agresivní a neagresivní. U agresivních uvádí jako podstatné násilné porušování a omezování práv ostatních (týrání, vandalismus apod.) u neagresivních pak připouští porušování sociálních norem, ovšem již bez prvků agresivity (lži, záškoláctví, útěky a toulání). Vágnerová (1997).

Osobnost dítěte s poruchami chování

„Základní osobnostní vlastnosti, které nějakým způsobem, přímo nebo nepřímo, souvisejí se vznikem poruch v chování, mohou být různého charakteru. Mohou vytvářet rozdílné typy osobnosti, které podmiňují zcela odlišné adaptační problémy.“ Vágnerová (1997, s. 84). Autorka za určitý základ, jež může představovat zvýšené riziko vzniku odchylek považuje temperament, s typickými znaky prožívání a reaktivity. *„Impulsivita a silná emoční vzrušivost se sklonem k afektivním výbuchům může jedince predisponovat ke zkratkovému chování. Takoví jedinci mívají i nízkou frustrační toleranci. Chybí jim dostatečná sebekontrola a sebeovládání...“* (Tamtéž, s. 84). Za další specifickou skupinu autorka považuje děti s poruchami citového vývoje, bez ohledu na příčinu (genetické dispozice, deprivace zkušenost či kombinace obojího). *„Hlavním znakem jejich osobnosti je citová plochost, chladnost, nedostatek empatie, egoismus a často mrzutá, podrážděná nálada.“* (Tamtéž, s. 84).

Autoregulace jedinců s poruchami chování:

- Často nezralá
- Převážně emocionální
- Směřující především k uspokojování vlastních aktuálních potřeb

Často spojené se sníženým sebeovládáním, impulsivitou, nízkou frustrační tolerancí a nechopostí oddálit uspokojení. „*Děti s poruchami chování mívají nedostatky v obou složkách. Bud' normy a omezení vůbec neakceptují, nebo nejsou schopny omezení, která z nich vyplývají, delší dobu snášet.*“ (Tamtéž, s. 84).

Vágnerová dále uvádí preferenci a charakter uspokojování základních psychických potřeb jako faktory, které mohou souviset s osobnostním vývojem, který vede k poruchám chování. Uvádí například:

1. Potřebu stimulace, ve smyslu preference určitých podnětů, která může být změněna či kvalitativně změněna
2. Potřebu učení, která mívá selektivní charakter a může se uplatňovat jen v určitých oblastech (vlastní obrana, prodazení vlastních potřeb)
3. Potřebu citové jistoty a bezpečí, které bývají často neuspokojeny
4. Potřebu seberealizace (osobní aspirace mohou být sociálně nepřijatelné)

„*V průběhu svého vývoje se dítě učí diferencovat žádoucí a nežádoucí chování. Nejde jen o to, aby znalo příslušné normy, ale aby v souladu s nimi jednalo. Signálem takové úrovně socializace je schopnost reagovat a přestoupení norem pocity viny.*“ (Tamtéž, s. 86, 87).

1.2.2 Klasifikace poruch chování

ADHD: „*Projevuje se v průběhu vývoje dítěte v podobě nedostatků v oblasti kognitivních a percepčně motorických funkcí, v oblasti regulace afektů a emotivity a také v sociálním přizpůsobení. Třemi základními znaky v projevu dítěte a ADHD syndromem jsou: hyperaktivita či hypoaktivita, nepřiměřený stupeň pozornosti (poruchy pozornosti), impulzivita. Pro diagnostiku ADHD je důležité, zda se tyto příznaky projevovaly již před vstupem do školy, trvají soustavně po dobu delší než šest měsí-*

ců a vyskytují se u dítěte výrazně častěji než u jiných dětí stejného věku.“ Martínek (2009, s. 86).

OPOZIČNÍ PORUCHA CHOVÁNÍ: *„Opoziční chování se považuje za normální jev u dětí mezi druhým až třetím rokem věku. Pokud však projevy negativismu, které jsou charakteristické pro opoziční poruchu, přetrvávají až do školního věku, lze mluvit o jistém druhu poruchy chování. Děti trpící touto poruchou bývají v raném dětství neklidné, mrzuté, nedají se upokojit. Pro jejich rodiče je jejich chování špatné, vyčerpávající, mnohdy nečitelné, kontakt s vlastním dítětem je pro ně unavující, vysilující neradostný. [...] Rodiče se snaží celou situaci řešit nátlakem na dítě, přistupují k častému trestání, což většinou vede ke zvýšení jeho vzdorovitosti. [...] Dítě se většinou brání tím, že záměrně provokuje své okolí (rodiče, sourozence, spolužáky, učitele), za tyto provokace je trestáno, většinou však trest považuje za nespravedlivý, nepřiměřený a začne „vyvádět“ ještě více.“* Martínek (2009, s. 91, 92).

LHANÍ: *„Ne každá nepravda, kterou dítě uvádí, se může nazývat lží. V tomto smyslu je možno rozlišit tři základní kategorie:*

- *Smyslenku (konfabulaci)*
- *Bájnou lež (pseudologia phantastica)*
- *Pravou lež*

První kategorie – smyšlenka – se velice často objevuje u dětí předškolního věku a nepovažujeme ji za něco patologického či zvláštního. V tomto případě si dítě neuvědomuje nepravdivost svého výroku. Své představy zaměňuje za skutečné události, často si s nimi plete i obsah svých snů. Smyšlenky mohou být vyvolány nevhodnou či sugestivní otázkou dospělé osoby, dítě jimi však může vyplňovat při vyprávění mezer ve vzpomínkách. Často jsou způsobeny dětsky odchylným způsobem vnímání, např. zkresleným vnímáním délky určité doby, vzdálenosti, velikosti apod.“ Martínek (2009, s. 93).

„Druhá kategorie – bájná lež (pseudologia phantastica) – se projevuje vyprávěním a vymyšlením dlouhých, neskutečných příběhů, které dítě vypráví většinou proto, že chce vzbudit senzaci. Často v nich hraje důležitou a zajímavou roli – snaží se tak na sebe „strhnout“ pozornost. Bájná lež se většinou normálně objevuje u dětí zhruba do věku deseti až jedenácti let, v období puberty či dospívání je většinou spojena

s některou z psychických poruch – jedinec se nakonec dostane do situace, kdy sám již neví, co je pravda a co lež, nedokáže plně rozeznat realitu. V každém případě diagnostika tohoto problému patří plně do rukou odborníka.

Třetí kategorie – pravá lež – je vždy vědomá a sleduje nějaký cíl. Vyskytuje se u jedinců ve věku, kdy jsou již schopni plně si uvědomit rozdíl mezi pravdou a nepravdou. Většinou užívají lež v okamžiku, kdy se chtějí vyhnout některé nepříjemné povinnosti, chtějí něco získat, pokoušejí se s dospělým okolím manipulovat apod. Ve většině případů není pravá lež projevem duševní poruchy, může se však stát v případě jejího potvrzování a funkčnosti jakýmsi návykem.“ Martínek (2009, s. 94).

KRÁDEŽE: *„V předškolním a někdy i mladším školním věku se setkáváme s příležitostným, ne zcela uvědomělým zcizením nějakého předmětu či hračky, jež se dítěti zalíbí, a ono podlehne okamžitému nutkání takový předmět vlastnit. V těchto případech svůj čin nepromýšlí, neplánuje, jedná se spíše o formu zkratovitého jednání. [...] O pravé krádeži hovoříme tehdy, když dítě či mladistvý odcizí nějaký předmět vědomě a plně si přitom uvědomuje nesprávnost svého chování. Většina krádeží v dětském a mladistvém věku není způsobena psychiatrickým onemocněním, má na nich převážně podíl prostředí, kde dítě vyrůstá, parta či nevýhodné postavení v kolektivu dětí.“ Martínek (2009, s. 96).*

ZÁŠKOLÁCTVÍ: *„ Můžeme ho charakterizovat jako úmyslné zameškávání školního vyučování, kdy žák o své vlastní vůli, ve většině případů bez vědomí rodičů, nechodí do školy a neplní školní docházku. [...] Příčin záškoláctví bývá celá řada, může jít o nechut' ke školní práci, o poruchu vztahů mezi dětmi, strach ze školy, popř. strach z učitele. V podstatě ho můžeme rozdělit na dvě základní skupiny: záškoláctví impulsivního charakteru, záškoláctví účelové, plánované. V prvním případě dítě předem neplánuje, že do školy nepůjde, reaguje náhle, nepromyšleně nebo odejde v průběhu vyučování. [...] Účelové záškoláctví se objevuje většinou tehdy, když se dítě či mladistvý chce vyhnout nějakému zkoušení, písemné práci, neoblíbenému předmětu či vyučujícímu. Příčiny záškoláctví se dají rozdělit zhruba do tří základních skupin: negativní vztah ke škole, vliv rodinného prostředí, trávení volného času a vliv party.“ Martínek (2009, s. 97).*

ÚTĚKY A TOULKY: „Útěky ze školy nebo z domova mohou být projevem jednak psychického onemocnění, častěji však bývají způsobeny špatnou adaptací dítěte, popř. nevhodným prostředím, kde vyrůstá. Mnohdy mají impulzivní ráz, nejsou motivovány, dítě utíká, aniž by svůj čin předem připravovalo nebo plánovalo. Při impulzivním útěku je často nedostatečně oblečené, bez jídla, hrozí pak nebezpečí, že nachladne, omrzne, popř. se nadměrně vyčerpá. [...]. Příčinou útěku však může být u některých jedinců i touha po dobrodružství, snaha se nějakým způsobem zviditelnit mezi vrstevníky. Takové dítě či mladistvý se nezalekne krádeží, vloupání se do různých objektů, někdy dochází ke zcizování motorových vozidel a jejich řízení bez řidičského oprávnění. Těmto útěkům předcházejí dlouhé a podrobné přípravy, ve většině případů jedinec neutíká sám, ale s početnější partou, která je hlavní hnací silou při útěku. [...]. Toulky většinou navazují na útěk. Trvají delší dobu, jsou někdy spojeny se záškoláctvím, i když nejsou vzácností případy, že dítě při toulce navštěvuje školu, domů se však nevrací – po útěku se bojí vrátit z obav před následky svého jednání. Toulky většinou končí vypátráním dítěte policií. Častější jsou u dětí, které nemají vytvořen vztah k domovu, mnohdy se jedná o jedince citově chladné s naprosto bezhraničním chováním.“ Martínek (2009, s. 102, 104).

PORUCHA CHOVÁNÍ S PROTISPOLEČENSKÝMI RYSY: „Jedná se o nejzávažnější poruchu chování u dětí a dospívajících. Dříve byla nazývána antisociální poruchou. Uvažuje se o ní v případě, kdy se chování jedince po dobu nejméně šesti měsíců objevují minimálně tři z níže uvedených znaků:

- Krade nebo podvádí bez konfrontace s obětí...
- Nejméně dvakrát uteče z domova a není přes den doma
- Často lže
- Neustále chodí „za školu“
- Vyvolává záměrně rvačky
- Vloupává se do cizích objektů a zlovolně ničí majetek
- Je krutý ke zvířatům
- Má zvýšenou tendenci k používání jakékoliv zbraně
- Účastní se zakládání ohňů nebo požárů

[...] Tato porucha je poměrně častá. [...] Na jejím vývoji se podílí dědičnost i zevní prostředí, v kterém jedinec vyrůstá. Co se týče vlivů tohoto prostředí, často se objevuje...

- *Rodinný nesoulad či rozvrat rodiny,*
- *Lhostejná či velice volná výchova dítěte,*
- *Kriminální chování rodičů*
- *Protispolečenské a útočné chování v rodině, fyzické napadání matky otcem*
- *Zanedbávající výchova*
- *Surová a agresivní výchova*
- *Nedodržování základních pravidel a denního režimu (včetně jídla a spánku)*
- *Přílišná velikost rodiny a neschopnost rodičů děti materiálně ani citově zabezpečit.*

Martínek (2009, s. 106)

2 DEFINOVÁNÍ VNITŘNÍCH A VNĚJŠÍCH PŘÍČIN DĚTSKÉ A JUVENILNÍ KRIMINALITY

2.1 Faktory biologické, psychologické

Setkáme-li se s dospělou osobou, dopouštějící se kriminálního jednání, je nasnadě otázka, proč? Dají se příčiny tohoto chování-jednání zaznamenat již v jejím dětství a dospívání? Do jaké míry se faktory biologické a psychologické v tomto vývoji uplatňují? Nejsou to, samozřejmě, otázky určené pro kriminalisty, kteří řeší vlastně již jen následky onoho vývoje, ale spíše pro odborníky, kteří se touto problematikou zabývají. „*Stanovit, zda dítě trpí nějakou poruchou, je velmi složitý proces a může ho provést pouze dobře fundovaný odborník. ... Mnozí odborníci vám řeknou, že mezi chováním „normálního“ dítěte a chováním dítěte s poruchou neexistuje pevná hranice. Budou se domnívat, že chování dětí s poruchou se od chování ostatních liší*

pouze tím, že jeho projevy jsou závažnější, trvalejší a společensky více obtěžující. “ Train (2001, s. 14). *„ Chceme-li pochopit patologickou destruktivitu a stupiditu, měli bychom nejprve porozumět tomu, co je normalita a optimalita osobnosti neboli lidství. Základním rámcem pro pochopení lidství je bio-psycho-sociální model člověka. Podle tohoto modelu platí, že cokoli se stane s naší biologickou podstatou, to znamená s geny, buňkami, orgány včetně mozku, může se projevit v našem duševním životě, a cokoliv stane s naším duševním životem, může se projevit v našem sociálním chování a prostředí. A naopak: proměny v sociálním prostředí se mohou projevit proměnami našeho duševního života a ty se na oplátku projeví změnami stavby a funkce našich orgánů počínaje mozkiem až po buňky a některé stránky činnosti genů. “* Koukolík, Drtilová (2001, s. 40). Bio-psycho-sociální model člověka tedy charakterizují takto: *„ Pojmeme bio- máme na mysli naši biologickou podstatu, geny, buňky, tkáně a orgány včetně mozku a jejich vzájemné vztahy. Pod pojmem psychorozumíme skutečnosti a vztahy našeho duševního života a chování. Pojmeme socio- označujeme svět sociálních vztahů. Přitom je nutné nezapomínat, že bio-psycho-sociální svět je kontinuum, souvislý svět, v němž se tyto tři složky trvale vzájemně ovlivňují, v pozitivních i negativních zpětných vazbách. “* (Tamtéž, s. 41). Autoři dále hovoří o tom, že známky svědčící pro možný vývoj antisociální oblasti v dospělosti lze v dětství a dospívání vystopovat. Konkrétně zmiňují opoziční poruchu chování, antisociální poruchu chování v dětském věku a dospívání a poruchu chování, dříve označovanou jako lehká mozková dysfunkce, nyní označovanou pojmem porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD). Koukolík, Drtilová (2006, 2008, s. 92),

Konkrétně uvádějí, že opoziční porucha, neboli opoziční, vzdorovité chování se vyskytuje u 2-16% dětské populace. *„ Poruchu charakterizuje negativistické, vzdorovité, neposlušné a nepřátelské chování vůči autoritě, která trvá déle než 6 měsíců a doprovázejí ji nejméně čtyři z dalších příznaků: výbuchy špatné nálady, časté hádky a srážky s dospělými lidmi, odmítání pravidel chování nebo požadavků od dospělých lidí, svévolné dráždění a napadání lidí, přesouvání viny za vlastní chyby nebo nekázeň na jiné, podrážděnost, zlostnost, mstivost. Porucha přitom narušuje sociální vztahy, vztahy ve škole nebo v zaměstnání, jsou vyloučena některá duševní onemocnění a nejde o projevy (antisociální) poruchy chování c dětském věku nebo stejno-*

jmenné poruchy osobnosti v dospělosti (tedy u lidí starších než 18 let).“. Koukolík, Drtilová (2006, 2008, s. 93).

Předkládají výčet zjištění, ke kterým svým výzkumem dospěli: výskyt opoziční poruchy je zaznamenán obvykle před osmým rokem věku, často však během raného dospívání vymizí, projevuje se nejčastěji doma, v rodině, začíná nenápadně, vyvíjet se může měsíce i roky, je považována za možný předstupeň vývoje poruchy chování v dětství a dospívání, která může být předstupněm antisociální poruchy osobnosti dospělých lidí. U dětí postižených opoziční poruchou je často prokázána dědičná záťaž (porucha chování nebo osobnosti u rodičů, prarodičů a dalších příbuzných), porucha pozornosti s hyperaktivitou, závislost na drogách. Častější výskyt byl zaznamenán u chlapců, od raného dětství obtížně zvládnutelných, neklidných, s konfliktním a problematickým chováním ve škole (s učiteli i spolužáky), kouřící a užívající alkohol a drogy. Ve třech čtvrtinách případů je opoziční porucha doprovázena poruchou pozornosti s hyperaktivitou (ADHD), ve čtvrtině případů se přidávají další onemocnění, zejména z okruhu úzkostných poruch, vývojové poruchy komunikace nebo učení (dyslexie). *„Běžně se rozvíjí bludný kruh opozičního chování, jehož projevy jsou tvrdě trestány, výsledkem je další, prohloubené opoziční chování.“* (Tamtéž, s. 93). Poruchu chování v dětství a dospívání charakterizují Koukolík a Drtilová jako přetrvávající a opakované chování porušující práva druhých lidí, sociální normy a pravidla přiměřená věku, přičemž porušování práv a norem se projevuje třemi a více znaky v průběhu dvanácti měsíců, alespoň jeden znak se objevuje v průběhu šesti měsíců. *„A. Agrese vůči lidem a zvířatům: ohrožování, zastrasování a vydírání druhých lidí, vyvolávání rvaček, užití zbraně, která může způsobit vážné tělesné poškození, fyzická krutost vůči lidem nebo zvířatům, krádež spjatá s konfrontací s obětí, včetně například ozbrojeného vloupání, nucení druhých lidí k sexuální aktivitě. Krutost vůči zvířatům je závažný příznak. B. Ničení majetku, zakládání ohně, jehož cílem je způsobit vážnou škodu, nebo jiné vážné poškození cizího majetku. C. Podvádění nebo krádež například při vloupání do cizího objektu, časté lhaní, jehož účelem je vyhnout se závazku nebo získat nějakou výhodu, krádež předmětu, jehož hodnota není zanedbatelná, aniž by přitom došlo ke konfrontaci s obětí. D. Vážné porušení pravidel chování: proti zákazu rodičů zůstává nositel poruchy často v noci mimo domov před 13. rokem věku, objeví se dva úteky z domova*

na dobu delší než 24 hodin v průběhu života v rodičovském nebo náhradním domově, popřípadě jeden takový útěk s návratem až po delší době, časté záškoláctví před 13. rokem věku.“ Koukolík, Drtilová (2006, 2008, s. 94). Chování s alespoň jedním uvedeným znakem je opět příčinou závažných poruch v sociálních vztazích (v rodině, škole, zaměstnání). Praxe ukazuje, že začnou-li děti a dospívající s touto poruchou užívat drogy, je vysoká pravděpodobnost, že v dospělosti se u nich vyvine i antisociální porucha, což se v konečném důsledku projeví kriminálním jednáním. Koukolík a Drtilová dokonce hovoří o tom, že: *„Riziko tohoto vývoje je tím vyšší, v čím ranějším věku se příznaky objevily a čím dříve tyto jedinci s užíváním drog začali. [...] Častěji než jiné děti s touto poruchou se dostávají do střetu s policií, mezi jejich rodiči se častěji vyskytuje antisociální porucha osobnosti a jejich inteligence je vyšší než u ostatních členů skupiny. Již v tomto věku je tedy u nich možné vystopovat psychopatické rysy osobnosti a chování.*“ (Tamtéž, s. 94). *„Riziko vzniku poruchy chování v dětském věku a v dospívání je vyšší u dětí, jejichž biologický nebo adoptivní rodič má nebo měl antisociální poruchu chování, nebo jejichž sourozenec již uvedenou poruchu chování má. Vyšší výskyt poruchy je mezi dětmi, jejichž biologičtí rodiče jsou závislí na alkoholu, byli nebo jsou stíženi poruchou pozornosti s hyperaktivitou (ADHD) nebo sami měli poruchu chování v dětském věku a dospívání, případně jsou stíženi některými duševními nemocemi.*“ (Tamtéž, s. 95). Velmi závažným onemocněním je porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD – attention deficit hyperactivity disorder), donedávna označované jako lehká mozková dysfunkce. Od tohoto názvu však odborníci upouštějí, neboť jejich výzkumy prokázaly, že se nejedná o onemocnění lehké, nýbrž střední nebo těžké. Koukolík a Drtilová uvádějí, že: *„ U některých dětí je spíše nápadná porucha pozornosti, jiné jsou hyperaktivní – neposední, pobíhají, vykřikují – u dalších se objevují oba typy chování a k tomu některé další. V těžší podobě syndrom vážně poškozuje jak děti, tak dospělé jedince. Různé autority dokazují, že ADHD postihuje 3-8% dětí ve školním věku, v průběhu dospívání je výskyt 2%. Závažné je současné postižení těchto dětí opoziční a antisociální poruchou chování, která se u nich vyskytuje přibližně v polovině případů.*“ (2006, 2008, s. 96, 97).

„Diagnóza ADHD se zakládá buď na šesti a více příznacích poruchy pozornosti, nebo šesti a více příznacích hyperaktivity a impulzivity, které v obou případech trva-

ji alespoň šest měsíců a neodpovídají vývojovému období, ve kterém dítě je. Alespoň některé příznaky musejí být přítomny před sedmým rokem věku. Příznaky dítě poškozují ve škole nebo v rodině, nebo v dalších sociálních souvislostech. Příznaky poruchy pozornosti se projevují nepozorností vůči podrobnostem jak ve školní, tak při domácí práci, neschopností udržet pozornost v průběhu hry. Děti se chovají, jako by neposlouchaly, co jim kdo říká, nerespektují instrukce, určenou práci nedokončí, mají obtíže s časovou a prostorovou organizací zadaných úkolů, vyhýbají se úkolům, které vyžadují setrvalou pozornost, často ztrácejí osobní věci a školní pomůcky, rozptylují je i slabé podněty, jsou zapomnětlivé. Příznaky hyperaktivity se projevují neklidem končetin a trupu v sedě, vybíháním z určeného místa, neklidným pobíháním a šplháním v nepatřičných situacích, nápadnou hlučností při činnosti ve volném čase, trvalým mluvením, okolí může mít dojem, že dítě něco trvale pohání, jako by v něm byl nějaký motor. Příznaky impulzivity se projevují častým skákáním do řeči a přerušováním řeči jiných lidí, netrpělivostí při činnosti, kdy se má vyčkat, až na dítě přijde řada, rušením jiných dětí i dospělých při jejich činnosti. U některých dětí se projevují příznaky z obou skupin současně, u dětí jiných se mohou projevovat příznaky buď jedné, nebo druhé skupiny. Pro poruchu pozornosti bez hyperaktivity se někdy užívá zkratka ADD (attention deficit disorder).“ (Tamtéž, s. 97). Odborníci v souvislosti s touto poruchou velmi často zdůrazňují přítomnost vnějších negativních vlivů, zejména pak pití alkoholu, kouření a užívání drog matkou v době těhotenství. „Uplatňují se i sociokulturní vlivy: v rodinách dětí postižených ADHD se významně častěji než v rodinách kontrolních vyskytuje nesoulad mezi rodiči, rozpad jejich manželství, příliš velký počet členů rodiny, chudoba a bída, kriminalita rodičů, duševní onemocnění matky, případně umístění dítěte do dětského domova.“ (Tamtéž, s. 98). Odborníci se však jednoznačně shodují na tom, že porucha chování v dětství a dospívání a antisociální porucha osobnosti v dospělosti se podílejí na vývoji psychopatického chování a jsou nepřímým podkladem bezcitných a otrlých rysů osobnosti, kdy u jedince chybí pocit viny za své jednání, nemá výčitky svědomí, nezná empatii, manipuluje s lidmi ve svém okolí, je citově oploštěn.

2.1.1 Delikvence a dědičnost

„Jedním ze základních způsobů, jímž se rozlišuje vztah dědičnosti a prostředí k nějakému druhu chování, je výzkum jednovaječných a dvouvaječných dvojčat, jakož i adoptivních dětí. Zjednodušeně řečeno jsou jednovaječná dvojčata nositeli stejných genů, dvouvaječná dvojčata sdílejí polovinu genů (jako jiní biologičtí sourozenci), adoptivní děti jsou nositelé genů svých rodičů. Jestliže se na nějakém druhu chování nebo jiné vlastnosti (teoreticky a zjednodušeně) podílí pouze dědičnost, pak se tato vlastnost objevuje u obou členů páru jednovaječných dvojčat, u dvouvaječných dvojčat může postihnout jednoho člena páru. Dědičností podmíněná vlastnost, kterou adoptivní rodiče nemají, se objevuje u jejich adoptivního dítěte. [...] Útočnost je výraznou složkou antisociálního chování dětí a dospívajících jedinců stejně jako lidí dospělých. U dětí a dospívajících se při projevech antisociálního chování mluví o disruptivní neboli rozvracející poruše chování. Do jejího rámce se řadí opoziční porucha a (antisociální) porucha chování (conduct disorder). U dospělých lidí se mluví o antisociální poruše osobnosti.“ Koukolík, Drtilová (2001, s.167, 168).

„Genetická zakotvenost lidského chování je aspekt současnými společenskými vědami stále nedoceněný. Prakticky všechny osobnostní vlastnosti i většina lidských postojů, a dokonce i zájmů je dědičná. Lidské individuální charakteristiky jsou však z tohoto hlediska mnohem méně prozkoumány než z hlediska vlivů prostředí (zejména vlivu rodiny a jiných skupin). Naše civilizace si totiž chce a potřebuje myslet, že lidského jedince je možné dalekosáhle programovat vlivy prostředí. [...] Historickou prioritu v zaměření společenskovedních disciplín na vlivy prostředí má novověký osvícenský racionalismus, který prohlásil člověka za „nepopsanou tabuli“, na niž výchova může napsat téměř cokoliv. Odtud vede přímá linie k behaviorismu, k nejvlivnějšímu pedagogickému a psychologickému směru začátku 20. století, a k moderním teoriím učení.“ Matoušek, Kroftová (1998, s. 21). „Systematické studium dědičnosti delikvence, jež má význam dodnes, začíná až v našem století Goddardovým genealogickým zkoumáním amerických rodin, v nichž se vyskytlo delikventní chování. Tyto práce již začaly vliv dědičných faktorů na delikventní chování potvrzovat, i když je viděly jako projev „vrozené slabomyslnosti“, což bylo vysvětlení opřené o vyšetřování zkoumaných osob tehdy vznikajícími inteligenčními testy a stá-

le ještě blíže příbuzné teoriím o degenerativních znacích.“ Jeden z důvodů nízké popularity zkoumání genetického vlivu na delikvenci autoři spatřují v jakémsi ospravedlnění beznaděje v pokusech o nápravu delikventů – jejich převýchovu, terapii či resocializaci. (Tamtéž, s.22) „Delikvence je chování. Chování je podmíněno velice komplexně. Dědičnost je jedním z mnoha faktorů, které na ně mají vliv. Genetická dispozice může být odpovědná např. za sníženou sebekontrolu či za hyperaktivitu. Tyto vlohy však samy o sobě nevedou k vytvoření delikventní party, která vyloupí obchod. Genetická vloha jen zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další činitelé, bez nichž by se delikventní jednání neuskutečnilo. Genetická vloha snižuje, resp. zvyšuje práh pro působení vlivů prostředí. (Tamtéž, s. 22, 23)

2.1.2 Podíl dědičnosti a prostředí na agresivitě a násilném chování

„Lyons a kol. (1995) studiem dvojčat prokazují, že z příznaků antisociálního chování nedospělých jedinců dědičnost do jisté míry ovlivňuje užívání zbraní, rozpoutávání rvaček, záškoláctví a krutost vůči zvířatům, vliv prostředí je v těchto případech podstatně větší než vliv dědičnosti. Další znaky antisociálního chování, jako jsou krádeže, zakládání požárů, lhavost a poškozování majetku, dědičnost neovlivňuje. U dospělých lidí na rozdíl od dětí a dospívajících však dědičnost podstatně ovlivňuje zejména útočnost, nedodržování sociálních norem a impulzivitu (bezhlavé jednání na základě i jediného, nevelkého podnětu) – vliv dědičnosti je přibližně stejný jako vliv prostředí. Souhrnné výsledky dokazují, že všechny znaky antisociálního chování společně ovlivňuje u nedospělých jedinců dědičnost ze 7%, společně sdílené prostředí z 31% a nesdílené prostředí z plných 62%. Všechny znaky antisociálního chování společně ovlivňuje u dospělých lidí dědičnost z plných 41%, společně sdílené prostředí jen z 5%, nesdílené prostředí z 52%. (Zbytek do 100% jsou chyby měření). Řečeno jinak: nedospělé jedince v tomto ohledu podstatně víc než dědičnost ovlivňují sdílené (v rodině) a nesdílené vlivy prostředí. Vliv dědičnosti se v případě některých antisociálních znaků chování více prosazuje v dospělosti – proto je jejich ovlivnění tak obtížné.“ Koukolík, Drtilová (2001, s. 169). Autoři se na dalším místě dotýkají problematiky vlivu dědičnosti a sociálního prostředí na antisociální chování dětí, které byly adoptovány ihned po porodu. Jsem přesvědčena, že každý odborník

(policista, pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dítěte, pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče apod.), který se ve své praxi setkal s jedincem se závadovým (delikventním) chováním, může jejich slova potvrdit. V zásadě se jedná o dvě skupiny biologických rodičů, tedy těch, kteří sami mají antisociální poruchu osobnosti nebo závislost na alkoholu, nebo těch, kteří tyto znaky nemají. U prvně jmenovaných pak byla prokázána mnohem větší pravděpodobnost, že se jejich dítě bude v průběhu dospívání rovněž chovat antisociálně, v dospělosti se pak u nich objevuje vyšší výskyt antisociální poruchy osobnosti. A současně, bez ohledu na genetické vlohy adoptivních dětí, dostanou-li se do rodiny, kde panují nepříznivé vztahy, kriminalita, závislost na drogách či dojde-li k rozvodu adoptivních rodičů, zvyšuje se tím pravděpodobnost antisociálního chování těchto dětí. Je tedy evidentní, že jak dědičnost, tak i vlivy prostředí se mohou na možném antisociálním chování (agresivita, násilnosti) jedinců podílet nezávisle. (Tamtéž, s.169, 170).

2.2 Kriminogenní faktory - sociální, situační

„Vlivy zevního prostředí, které se podílejí na vývoji antisociálního chování, jež má rovněž genetické pozadí, a vlivy, které se podílejí na vývoji psychopatického mozku, se však mohou sčítat. Různé studie s rostoucí četností dokazují, že selhávající rodičovství a další tlaky zevního prostředí mohou přispívat k některému druhu narušeného chování a prožívání dětí, včetně (antisociální) poruchy chování dětského a dospívajícího věku.“ Koukolík, Drtilová (2006, 2008, s. 99).

„Opakované rodinné násilí postihující děti se projevuje v průběhu jejich dospívání i dospělosti. Dospělé oběti opakovaného rodinného násilí, jemuž byly vystaveny v dětství, častěji onemocní poruchami příjmu potravy (přejídáním i odmítáním jídla, bulimií a mentální anorexií), jsou více ohroženy sebepoškozováním a sebevraždou, častěji je postihují psychosomatická onemocnění (převádějí duševní napětí do tělesných příznaků a onemocnění, prostředníkem je stres) [...] Děti z těchto rodin se častěji účastní pouličního násilí v gangu dětí nebo dospívajících, šikanují ve škole jiné děti (nebo jsou obětí šikany, popřípadě jak šikanují, tak jsou obětí). Častěji je postihuje porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD). Děti vystavené ve vlastních rodi-

nách násilí se častěji stávají mladistvými zločinci. Na vývoji jejich případné kriminální kariéry se podílí stres, narušené rodičovství, nízká míra sebeúcty, pocit hanby a sebeobviňování.“ Hall, D., Lynch, Ma. In: Koukolík, Drtilová (2006, 2008, s. 197).

Uvedení odborníci se shodují na tom, že právě fyzické násilí páchané na dětech v jejich rodinách je tím hlavním spouštěčem jejich pozdějšího útočného chování. Další sociální vlivy, jako násilí mezi samotnými rodiči, nízký socioekonomický status rodiny či vlivy biologické považují v tomto kontextu za marginální.

„Děti vystavené ve vlastních rodinách násilí se naučí zpracovávat podněty ze zevního prostředí odlišně, než je zpracovávají děti, které násilí vystaveny nebyly. Také jejich odpovědi na tyto podněty jsou odlišné. Odlišné zpracování sociálních informací ve věku pěti let předpovídá vyšší míru útočného chování ve věku pozdějším. Dokazuje se, že příčinou útočného chování starších dětí je právě toto odchylné zpracování sociálních informací. Děti se naučí být agresivní. Naučená útočnost se pak často stává trvalým rysem osobnosti.“ Koukolík, Drtilová (2006, 2008, s. 198).

Řada odborníků hledá odpověď na to, proč některé děti jsou odolné vůči nepříznivým sociálním vlivům, zatímco jiné děti odolné nejsou a jsou jimi poznamenány po zbytek svého života, se všemi důsledky z toho vyplývajícími. Koukolík a Drtilová uvádějí celé spektrum rizikových vlivů, které jsou způsobilé na vývoj dítěte negativně zapůsobit. Vliv matky nebo otce – duševní onemocnění nebo porucha, alkoholismus, zneužívání drog, kriminální chování, nízká inteligence, promiskuitní chování, těžké dlouhodobé onemocnění, úmrtí. Socioekonomická situace rodiny – chudoba, bída, přelidněný byt, mnoho dětí. Porucha vztahů v rodině – rozpad vztahu mezi rodiči, zneužívání dítěte, konflikty a násilí v rodině, oddělení dítěte při rozvodu rodičů. Dítě – život v náhradní rodině, postižení perinatálními komplikacemi, vývojové opožďování, nízká inteligence, vysoká agresivita, raná delikvence. Přes všechny tyto závažné skutečnosti docházejí odborníci k závěru, že: *„Mohli bychom předpokládat, že děti stížené větším počtem rizikových vlivů [...]zejména, jsou-li těžké, budou s vysokou pravděpodobností v dospělosti lidé přinejmenším nešťastní, sociálně i psychologicky postižení, například duševním onemocněním, poruchou osobnosti, chemickou závislostí, lidé, kteří se budou chovat kriminálně, budou často věznění,*

stanou se antisociálními osobnostmi, případně psychopaty. Zdaleka to neplatí. Z části dětí vystavených třem a více rizikovým vlivům vyrůstají psychologicky i sociálně zcela normální dospělí lidé.“ (Tamtéž, s. 239). Odpověď na otázku, proč neplatí beze zbytku, že špatné sociální podmínky a negativní vliv rodičů nemusejí vždy znamenat trvalé poškození dětí a ovlivnění jejich života do budoucnosti, nalézají odborníci v tzv. prospektivních studiích. Jedná se o velmi pracné a nákladné studie, kdy jsou vybraní jedinci dlouhodobě sledováni (řádově i desítky let), kdy je sledován vliv všech zmíněných negativních vlivů na vývoj a kvalitu jejich života. Koukolík a Drtilová zmiňují prospektivní studii uskutečněnou ve Švédsku, v letech 1947 – 1972, na výzkumném vzorku 590 dětí, kdy byl sledován vliv zátěže všech uvedených rizik. Přestože se ve výzkumném vzorku objevili jedinci, které postihla celá řada psychiatrických onemocnění, jedinci, kteří sami sebe považovali za ztroskotance, byli závislí na alkoholu nebo věznění, měli narušené sociální vztahy, přesto byli zaznamenáni i ti, kteří duševně i tělesně prospívali a nebyli uvedenými riziky zasaženi. „ *Z toho plyne, že musejí existovat vlivy, které podporují duševní a tělesné zdraví ohrožených dětí. Vlivy byly nazvány salutogenní (= zdraví vytvářející). Zjistilo se, že jich je 23. Jedenáct z nich se považují za individuální charakteristiky – některé jsou více, jiné méně vrozené. Dalších dvanáct faktorů se považuje za příznivé vlivy prostředí. První skupina uzdravujících vlivů je dána převážně dědičností:*

- *Energické dítě*
- *Úspěšné zvládnání problémů*
- *Dobrá kontrola impulzivity*
- *Autonomie*
- *Dobře vyvinutá schopnost spolupracovat*
- *Sebeúcta*
- *Intelektové chorosti*
- *Zlepšování vlastní situace*
- *Sebekontrola*
- *Koníčky a zvláštní zájmy*
- *Tvořivost*

Druhá skupina uzdravujících vlivů je dána především prostředím:

- *Důvěřující a skutečně hluboký vztah alespoň k jednomu rodiči*
- *Společně sdílené hodnoty*
- *Jasná pravidla soužití a normy života v rodině*
- *V rodině byly nanejvýš čtyři děti*
- *Otevřenost v rodině*
- *Další citově významný jedinec*
- *Další pečující jedinci mimo rodiče*
- *Matka, která má trvalé zaměstnání a pracuje mimo vlastní domácnost*
- *Skutečnost, že se jedná o jediné dítě, nebo o nejstarší dítě*
- *Schopnost pomáhat, pokud byli o pomoc požádáni*
- *Pomoc plynoucí ze společenských zdrojů*

Předpokládáme, že právě tyto faktory umožňují většině lidí v biologickém, psychologickém a sociálním tlaku zůstat zdraví a normální. Je charakteristické, že zdraví vytvářející vlivy byly objeveny v ohrožené populaci, kde je jejich vliv nápadnější. Jejich objev připomíná výše zmíněný, více než sto let starý postřeh Williama Jamese, který říká, že nás nenapadá zeptat se na nejprostší skutečnosti našeho života právě proto, že fungují zcela samozřejmě a automaticky.“ Koukolík, Drtilová (2006, 2008, s. 240, 241). Jde tedy opět o faktory biologické a faktory sociální, které pomáhají jedinci „přežít“. „Geneticky podmíněné temperamentové vlastnosti – vyhledávání nového, sklon vyhýbat se poškození, tedy dobrá kontrola impulzivity a vytrvalost; ze sociálního prostředí získané charakterové prosociální skupinové vlastnosti – a to jak sebezapření, tak schopnost a ochota spolupracovat.“ (Tamtéž, s. 241).

V zásadě se tedy odborníci shodují na tom, že jsou-li děti a dospívající plni energie, nevadí jim účelná námaha, rádi pracují, úspěšně zvládají zátěž, aniž by propadali panice nebo se vzdávali, ať již předem nebo po prvních obtížích, dobře zvládají vlastní impulsy a dobře se soustředí, jsou sami sebou, nemají tendenci napodobovat své vrstevníky či jiné vzory, mají dobře vyvinutou schopnost spolupracovat s ostatními lidmi, vytvářejí vztahy, které jsou spíše přátelské a umějí je i udržet a rozvíjet, jsou si vědomi své vlastní hodnoty, jsou zvědaví a zvědaví, jsou tvořiví a mají dostatek koníčků a zájmů mimo školu, pak není jejich duševní a tělesné zdraví ohroženo, neboť jsou pod ochranou těchto „uzdravujících vlivů“, daných převážně

dědičností. U druhé skupiny „uzdravujících vlivů“, daných převážně prostředím, se odborníci shodují na tom, že má-li alespoň jeden z rodičů k dítěti dostatečně vřelý, chápající a laskavý vztah a předá-li dítěti hodnoty a normy, jako je nezávislost, svědomitost, poctivost a pracovitost, je-li jeho výchova pevná, s jasnými pravidly, v rodině vládne důvěra a otevřenost, není dítě ohroženo jako děti, v jejichž rodinách tyto faktory scházely. Neméně důležitým pomocníkem takového dítěte je i další citově významná osoba v jeho okolí, což nemusí být zákonitě někdo další z příbuzenstva, ale třeba učitel či někdo ze sousedství. Pomoc těchto lidí je pak na místě zejména u ohrožených dětí a dospívajících, jejichž vztah s příslušníky jejich rodiny není dobrý. (Tamtéž, s. 241, 242, 243). Ať již je důvodem nepřijatelného chování dítěte jakákoli příčina – dědičnost, deprese či jiná duševní porucha rodičůdiagnostikovaná porucha chování, poškození mozku způsobené komplikacemi v těhotenství matky či při porodu, těžké úrazy hlavy, které mohou chování dítěte změnit, praxe ukazuje, že sociální prostředí, v němž dítě vyrůstá, je nedílnou součástí těchto vlivů. Nejde jen o množství problémů, které se v dané rodině vyskytují, ale i o dobu, po kterou trvají. „Většina dětí se dokáže vyrovnat s přechodnou zátěží, pokud jsou však vystaveny velkému množství zásadních naléhavých problémů, vyskytnou se u nich pravděpodobně dlouhodobé chronické poruchy.“ Train (2001, s. 38).

2.3 Predelikventní chování a jeho podmíněnost

„Predelikventní chování – lehčí závada v chování (*dificilita*), která však ještě nemá charakter poruchy chování ani poruchy osobnosti“. ABZ Slovník cizích slov. Predelikventní chování. [online]. [cit. 2013-12-25].

„V současné době se setkáváme u představitelů dětí a mládeže v rodinách, ve školách a na veřejnosti stále častěji a intenzivněji s projevy drzosti, vulgarity, vzdoru, vzteku, neochoty, agrese, vydírání, lhaní, podvádění, krádeží, ničení, ponižování druhých, sebepoškozování atd., které znesnadňují, nebo dokonce znemožňují dosažení vzájemného porozumění, pochopení, tolerance, spolupráce a vzájemné pomoci mezi dětmi, mládeží a dospělými. Důsledkem popisovaného stavu, který není limito-

ván krajem ani hranicemi jednotlivých států, je nárůst jednostranných nebo oboustranných negativních osobně výběrových vztahů antipatie a antiautority, rozporů a z nich vyplývajících konfliktů mezi jmenovanými skupinami a zhoršování klimatu rodinného a školního prostředí. [...] Problémové chování dětí k rodičům se stává téměř každodenním doprovodným jevem současného společenského života, který můžeme registrovat v nákupních centrech, v hromadných dopravních prostředcích, v ordinacích, restauracích, divadlech, kinech atd., kdy synové a dcery neuposlechnou ani několikrát důrazně opakované příkazy a zákazy, vynucují si nátlakem prosazení svých přání, vyrušují, jsou vulgární, ničí zařízení, atd., i přesto, že jsou pod dohledem rodičů. Z projevů nevhodného chování dětí k rodičům na veřejnosti lze odvodit závěr, že obdobný stav lze očekávat i v soukromém životě řady rodin. Problematické chování mladé generace začíná být chápáno jako fenomén, který svou narůstající intenzitou negativně ovlivňuje společenský život, a stává se tak jedním z klíčových objektů pozornosti veřejnosti.“ Navrátil, Mattioli (2011, s. 9, 10).

„ Nejzřejmějším zdrojem vzniku projevů nevhodného chování dětí a mládeže může být osobní pojetí výchovy jednotlivých rodičů a pedagogů, které je výsledkem jejich vlastních zkušeností z výchovného působení v rodině a ve škole v době jejich dětství a mládí, napodobování vzorů, studia na středních pedagogických školách a pedagogických fakultách i působení masmédií, především televize, rozhlasu a internetu. I když jsme osobně vázáni ke svému modelu výchovy, protože jsme si ho vytvořili a zvykli jsme si na něj, měli bychom brát v úvahu, že nemusí ve všech parametrech odpovídat pozitivnímu rozvoji osobnosti jedince a ve svých důsledcích může vést k nevhodným projevům chování.“ (Tamtéž, s. 13).

„ V současné době je osobní pojetí výchovy rodičů, učitelů a vychovatelů silně ovlivňováno preferovaným požadavkem světového společenství 21. století, jímž je zajištění svobodné volby každého jedince. Ve vztahu k tomuto požadavku se stává klíčovým výstupem výchovy samostatné rozhodování dětí a mládeže o výběru alternativ řešení všech situací společenského života, tedy i těch, které se týkají hygieny, zdraví a bezpečnosti, povinností, zdvořilosti, atd., v nichž výběr osobně přijatelných způsobů chování může vést k negativním důsledkům pro jedince, skupinu i celou společnost. [...] Pokud umožňujeme vychováváním, nebo je dokonce k tomu vedeme, aby se v situacích spjatých se zdravím, bezpečností, povinnostmi atd. rozhodo-

vali o tom, zda budou nebo nebudou plně respektovat nutná pravidla, co z nich budou respektovat, za jakých podmínek je budou respektovat, neumožňujeme jim, aby si vytvořili vnitřní hranice limitující jejich rozhodování jako účastníků těchto situací. [...] Při prosazování svých rozhodnutí v situacích, kde je pro jedince, skupinu nebo společnost jako celek nebezpečné, a tedy nežádoucí rozhodování, využívají vychovávání různých prostředků, které reprezentují nežádoucí projevy chování. Opakovaným prosazením svých rozhodnutí, které je spojeno s prožitky úspěchu a moci, získávají vychovávání sobní zkušenost, že je možné dosáhnout uspokojení svých potřeb, zájmů i prostřednictvím problémového chování. Tato subjektivní zkušenost se potom stává regulátorem jejich volby chování v analogických situacích. Děti a mládež si postupně vytvářejí specifické dovednosti a postoje, jak se obtaně prosadit i v případech, kdy situace jednoznačně vylučuje možnost alternativního řešení. Kupříkladu v případech, kdy vychovávání nedostanou od dospělých to, co chtějí, trestají je záchvaty zlosti, ignorováním, pláčem, vyrušováním ve výuce atd. [...] Neustále diskutují o plnění povinností, nutí dospělé, aby jim podávali další a další důkazy, že je splnění úkolu důležité, a sami si protiargumenty vynucují snížení rozsahu prací se záměrem donutit nakonec vychovávajícího k rezignaci. Mají tendenci přistupovat k plnění úkolů, k respektování pravidel jako k výměnnému obchodu „něco za něco“ ... Množí se případy vzdoru, kdy představitelé dětí a mládeže přímo odmítají plnit zadané úkoly a zvyšuje se jejich odolnost vůči trestům, která je reprezentována výroky „mně je to jedno“, „mně je to fuk““. Navrátil, Mattioli (2011, s. 14, 15).

2.3.1 Rodina jako rizikový činitel

„Tradiční pojítka rodiny ztrácejí na významu. Generace si stále méně předávají dědičné tituly a privilegia, pole, louky, domy a rodinné podniky, jako tomu bylo v době agrární a industriální. Nejcennějším vkladem rodičů do nové generace již není majetek, ani společenská privilegia, ale stává se jím vzdělání. [...] Rodiny vyvíjejí velký tlak na děti, aby se náležitě vzdělávaly. Vzdělávací programy jen s velkými potížemi udržují krok s překotným vývojem vědy a techniky. Děti jsou připravovány na stav společnosti, který je čím dál tím obtížnější předpovědět. Přesto děti již

v některých dovednostech (zejména spojených s počítačovou technikou) předbíhají svoje rodiče a stávají se pro ně autoritou.“ Matoušek, Kroftová (1998, s. 39)

Autoři se dále zmiňují o zdroji oprávněných obav, kterým je slábnoucí vazba mezi rodičovstvím a partnerstvím, příznačná pro všechny postindustriální společnosti. Jako zásadní problém vidí výchovu zajištěnou jen jedním z rodičů (především matkou), kdy mají tyto děti podle mezinárodních srovnávacích studií o něco horší výsledky ve škole, více zdravotních, psychických problémů a také více střetů se zákonem oproti dětem (ze srovnatelné socioekonomické vrstvy) vyrůstajícím s oběma rodiči. Především zdůrazňují přítomnost otce v rodině jako faktor bránící delikvenci syna, tedy menší sklon přestupovat meze zákona. (Tamtéž, s. 40)

*„Ještě ve čtyřicátých a padesátých letech platilo, že zdrcující většina delikventně jednajících mladých lidí pochází z nejhudších a nejméně vzdělaných rodin. Novinkou poválečného vývoje je markantní zvyšování kriminality dětí ze středních vrstev, a zvláště překvapivé je navýšení počtu kriminálně jednající mládeže z nejlépe situovaných vrstev. Nicméně ve všech šetřeních tohoto faktoru se stále ukazují jako nej-
příznivější živná půda kriminálního chování mládeže nejnižší vrstvy společnosti, vrstvy lidí bez kvalifikace nebo s nejnižší kvalifikací, vrstvy, v nichž je největší chudoba a nejvyšší nezaměstnanost. Novodobé přelévání kriminality i do společensky lépe situovaných rodin se dá interpretovat jako následek klesajícího vlivu rodiny na chování dospívajících dětí ve všech společenských vrstvách.*“ (Tamtéž, s. 41)

Klíčovým činitelem osobnostního vývoje je kvalita vazby mezi dítětem a matkou, dítětem a otcem a dítětem a dalšími členy rodiny. Dle odborníků zabývajících se problematikou rodinných vazeb již matka svým chováním ihned po porodu zrcadlí chování dítěte a naopak. Rodič musí přiměřeně reagovat na dětskou potřebu bezpečí, neboť jenom tak si dítě dokáže vytvořit základní důvěru k dospělému. Matoušek a Kroftová zmiňují studie delikventně jednajících mladistvých (studie autorů Snyder a Petterson, 1987), kdy sami delikventi popisují své rodinné prostředí jako chladné, s minimem rodičovského zájmu. Rodiče jsou zde charakterizováni jako pasivní či odmítaví, nezainteresovaní na potřebách dítěte. V takových rodinách je pak pravděpodobnější, že se u dítěte vyvine nejistá vzaba k rodiči a tím pádem ke světu dospělých. Jedná se zpravidla o rodiče, kteří se cítí nároky dětí přetíženi, či jej agresivně

odmítají, těžce tělesně trestají, eventuálně sexuálně zneužívají či přetežují dospělými odpovědnostmi. Jako o zvláštní kategorii dětí hovoří odborníci o dětech, které rodinné prostředí vůbec nepoznaly, tedy o dětech vychovávaných v kolektivních institučních zařízeních. „*Tyto v pravém slova smyslu deprivované děti mají nejen oslabenou schopnost navazovat vztahy a nelézat v nich uspokojení, mají i oslabený smysl pro „civilní“ (rozuměj: neústavní) realitu. Jejich delikventní chování během dospívání a časně dospělosti může být někdy projevem naivity a „vrstevnického“ vidění světa, které neměly možnost korigovat v dlouhodobém vztahu k respektovanému dospělému a také ve vztahu k mimoústavním institucím. Jejich adaptace na ústav je samozřejmě lepší než adaptace na samostatný život mimo ústav; proto pro ně může být vazba i vězení vlastně známým prostředím, které nevědomky upřednostňují před náročnou samostatností života na svobodě.*“ (Matoušek, Kroftová, 1998, s. 42, 43)

Dlouhodobými výzkumy považují odborníci zabývající se touto problematikou za dostatečně potvrzené, že dospívající, který nedokáže dodržovat společenské normy:

- *Byl špatně trénován rodiči ve smyslu vnitřní disciplíny*
- *Rodiče se méně starali o vytvoření zábran v asociálním chování dětí*
- *Výchovný styl rodičů byl nekonzistentní (jednou dítě za přestupek trestají tvrdě, jindy ho nepotrestají vůbec)*
- *Příliš trvdá disciplína zahrnující agresivní chování rodiče k dítěti*

Výsledkem je, že se dítě v takové rodině učí agresivitě jako dovolenému způsobu chování. „*Časté a drastické tělesné tersty jsou vždycky málo účinné, dítě se rodiči vnitřně vzdaluje, předstírá, lže a manipuluje, aby se tvrdému trestu vyhnulo. Tím jsou paradoxně posilovány způsoby chování, kterým má výchova bránit.*“ (Matoušek, Kroftová (1998, s. 44)

Další faktor, podmiňující delikventní chování dětí dospívajících, spatřují odborníci v kvalitě rodičovského dohledu či v jeho absenci. Ve stručnosti jde o míru rodičovy informovanosti o tom, co dítě dělá ve svém volném čase, s kým se stýká, kde se zdržuje, kdy se vrací domů a v jakém stavu. Čím nedostatečněji rodiče monitorují svoje dítě, tím je větší pravděpodobnost, že se dopustí delikventního chování či trestného činu, že se jej dopustí v časném věku, že jej bude opakovat či že půjde o závažný trestný čin. Nepřítomnost rodičovské postavy, nejčastěji otce, již byla zmíněna. Bud'

vinou rozvodu rodičů, nebo kvůli tomu, že otec vůbec nezačal s matkou žít. „*Chlapec pak postrádá vzor, s nímž by se mohl identifikovat, děvče postrádá model mužského chování, děti obojího pohlaví postrádají druhý (specifický) zdroj opory a druhou (specifickou) autoritu. Také matka dětí je více zatížena nároky výchovy než matka, která děti vychovává společně s manželem.*“ (Tamtéž, s. 45)

V neposlední řadě delikventní chování samotného rodiče (nadměrné pití, užívání drog, nezaměstnanost, či jiné projevy sociální nepřizpůsobivosti) zvyšuje pravděpodobnost, že se dítě bude také chovat delikventně a přestupovat zákon.

2.3.2 Škola jako vzdělávací instituce

„*Změnou radikálně ovlivňující osudy všech dalších generací dětí bylo zavedení povinné školní docházky, k němuž docházelo souběžně s industrializací a s velkým pohybem obyvatelstva z vesnic do měst ve druhé polovině 18. Století. Školy byly až na výjimky financovány státem, který tak rodinám přebral jejich odpovědnost za přípravu dětí na budoucí profesi.* Matoušek, Kroftová (1998, s. 38)

V dnešní době jsou děti v institučním prostředí více než v minulosti vystaveny různým tlakům na dokonalou adaptaci. Každá dispoziční odchylka od normy se může stát vážným problémem (hyperaktivita, porucha učení). Dítě se tak může postupně dostat až na okraj zájmu pedagoga, což může mít bezprostřední vliv na jeho sebehodnocení a postavení mezi spolužáky. Selhání ve škole pak může být předzvěstí selhání dalšího, ve společnosti, v životě. (Tamtéž, s. 38) Škola nikdy nebyla jen institucí, kde se děti vyučovaly předmětům, očekávalo se od ní, že bude dětem dávat víc, podílet se na výchově, učitelé budou projevovat zájem o socializaci, osobnostní a morální vývoj dětí. I v dnešní době požadavků na školu spíše přibývá, než by jich ubývalo. Vzdělávací systém v České republice je dodnes poznamenán centralizovaným školstvím a příliš závaznými osnovami, jimiž byli učitelé vázáni a jimiž jim byl prostor pro vlastní tvořivost v minulých politických režimech zužován. Tím, jak se svět kvalitativně mění, tak se i mění a zvyšují nároky na samotné vzdělavatele. Matoušek, Kroftová (1998, s. 65, 66). „*Svět se stále více globalizuje, propojuje a souběžně s tím se stále důležitějšími stávají místní přírodní a kulturní specifika regionů a zemí. Od vzdělávacího systému se proto očekává výchova světoobčanů, kteří bu-*

dou mít dostatek smyslu pro odlišnosti lidí pocházejících z jiných kultur nebo je alespoň budou schopni tolerovat. Jinými slovy se očekává všeobecné posilování společenské solidarity. Matoušek, Kroftová (1998, s. 66). Výchovou a edukací se snaží vzdělavatelé posilovat občanské ctnosti u vzdělávaných, jejich ochotu k demokratické účasti na řízení společnosti, kritičnost vůči politickým demagogiím, posilovat jejich schopnost samostatného usuzování. Kritickou dovedností se stává počítačová gramotnost a zvládání nových informačních technologií, zvyšuje se délka školní docházky i úroveň vzdělanosti populace. Ve vyspělých zemích se vzdělávání stává prakticky ve všech oborech celoživotní záležitostí. (Tamtéž, s. 66). „*Jak slábnou vliv některých rodin na děti a jak se mocným socializačním vlivem v druhé polovině našeho století stávají média a zároveň rostou obavy z neřízeného socializačního působení vrstevnických skupin, začíná být škola viděna jako málem jediné prostředí schopné garantovat „optimální“ či dokonce „vědecky promyšlené“ působení na dítě, jež je v souladu se zájmy společnosti. Míra učitelovy angažovanosti na žákově osudu ovšem může přesahovat míru rodičovského zájmu jen výjimečně a dítěti to nemusí být na prospěch ani v případech, kdy jeho rodina v něčem selhává. [...] Na druhé straně škola stále méně ví, jak a k čemu má žáky připravovat. Vývoj vědy je tak překotný, že s ním tvůrci vzdělávacích programů jednak těžko mohou držet krok, a navíc dnes mohou jen nesnadno předvídat, co bude tento vývoj vyžadovat od dětí, až budou dospělé.*“ (Tamtéž, s. 66, 67). Tlak na individuální výkon stále roste a nezastavitelná globalizace trhu jen podporuje diferenciaci, kdy jsou nadaní žáci lépe vzděláváni než ti méně zdatní a nadaní. Více nadaní mají lepší možnosti, mají přístup k interaktivním médiím, zatímco méně nadaní jsou vzdělávacím systémem zanedbáváni. Také celoživotní vzdělávání se pro kvalifikované zaměstnance již stalo nezbytností. (Tamtéž, s. 67). „*Na školu klade společnost ještě řadu dalších požadavků. Škola by měla děti nejen kvalifikovat pro budoucí práci, ale také je vychovávat k občanské angažovanosti, a to ve spolupráci s rodinou. Není však vždycky snadné skloubit zájmy společnosti, rodiny a školy. Rodiny někdy se školou spolupracovat nechtějí, mají-li jiné hodnotové preference než škola. Škola má přihlížet nejen k postojům rodičů, ale i k individuálním potřebám dítěte. [...] Dospívání dětí je zvláštním obdobím, kterédnešní společnost bere do té míry vážně, že mluví o subkultuře dospívání – nicméně děti se ve škole připravují na dospělost a neměly by být*

oddělovány od světa dospělých; škola by měla být jednak chráněným prostředím, jednak otevřenou institucí, kam vnější svět má a může vstupovat.“ (Tamtéž, s. 69) Je nasnadě, že dobrá spolupráce rodiny a školy zlepšuje motivaci dětí pro učení a jejich výsledky ve škole. V demokratických zemích je dne škola vnímána jako otevřená instituce, která spolupracuje s rodinou i místní komunitou. Rodič se stává velmi vlivným a zainteresovaným partnerem školy při vzdělávání dítěte. Je školou informován prostřednictvím informačních materiálů, příruček, dnů otevřených dveří či konferencí rodičů a učitelů, kde je věnována pozornost otázkám, námětům či starostem rodičů. Při dobrém fungování vztahu mezi rodinou a školou lze předejít leckterým problémům dětí či vzniklé problémy lze úspěšně řešit. Matoušek, Kroftová (1998, s. 75).

2.3.3 Škola jako rizikový činitel

„Přechodem do školy každé dítě ztrácí výlučné postavení, které do té doby mělo v rodině. Musí se přizpůsobovat novému životnímu rytmu – nucenému vstávání v určitou dobu, vyučovacím hodinám děleným přestávkami a odpolední či večerní přípravě na školu. Škola se k němu staví jako k jednomu z mnoha dětí a především si žádá, aby se přizpůsobilo, „ukáznilo“, aby bylo „jako ostatní děti“. Učitel je zprvu pro dítě nejvýznamnější osobou ve škole, postupně však nabývají na významu vztahy ke spolužákům a solidarita s nimi. Učitel se stává autoritou, která konkuruje autoritě rodičů a později také vrstevníků. Ze strany učitele je dítě hodnoceno – skoro vždy známky – za podané výkony v jednotlivých předmětech a za chování. Z toho odvozuje v prvních letech školní docházky pocit vlastní hodnoty. Později jej opírá také o to, jak je přijímáno spolužáky. [...] Význam spolužáků jako zrcadla a zdroje pocitu vlastní hodnoty stále stoupá s blížícím se dospíváním.“ (Tamtéž, s. 77). Ve třídě si děti velmi brzy vytvářejí svoji „subkulturu“, která se vyznačuje zvláštním jazykem, zvyklostmi a rituály, její členové jsou k bližšímu kontaktu motivováni společnými zájmy a činnostmi. V nižších ročnících je přirozené dělení na „subkultury“ dívek a hochů. Tyto skupiny mohou být v některých případech zárodkem asociálních part. Svůj podíl na jejich vzniku má i sám učitel, jeho neangažovanost, respektive jeho zřetelné preferování či zatracování některých dětí. Prostředků k tomu má učitel hned několik – známky, poznámky, hodnocení dítěte při kontaktu s rodiči, oznámení uč-

něná na OSPOD (orgán péče o dítě při místním úřadě) či policejnímu orgánu apod. (Tamtéž, s. 77). „*Segregace málo nadaných, a tím pádem rizikovějších dětí může mít i mnohem nenápadnější podobu poznámek utroušených během vyučování, přehlížení iniciativ dítěte, „alergických reakcí“ na prohršky proti kázni či neznalost učiva. [...] Učitelův nezáměr či agresivita mohou být také živnou půdou šikanování ve třídě. Není zcela výjimečné, že učitel svým chováním agresorům „označí“ jedince, který je v nějakém ohledu nedostačivý a jehož se pak i děti cítí oprávněny bezrestně napadat. Vyšší riziko sociálního selhání mají děti, resp. podskupiny dětí špatně ve škole prospívající, s vyšším potenciálem agresivity, s vlastní subkulturou, „odpojenou“ od vlivu učitele a školy, resp. napojenou na potenciálně asociální vlivy (na herny, na zdroje alkoholu a drog, na kriminální gangy atp.*“ (Tamtéž, s. 77). Na základě těchto informací by se tedy mohlo zdát, že delikvence je jen reakcí na školní neúspěchy, že je jen reakcí na neschopnost dosahovat školou stanovených cílů, reakcí na školní selhávání a že v delikvenci nachází dítě či dospívající alternativní formu úspěchu... Pro vývoj dítěte může být kritická schopnost učitele zvládat neklid, nekázeň a nezáměr dětí. Pokud se učitel soustředí jen na obsah, jenž má nejčastěji podobu kritiky, nemůže přispívat k pocitu kompetence a vnitřní pohody dítěte. Tím může být poškozován nejen dobrý vztah dítěte k učiteli, ale i sebehodnocení dítěte. Matoušek, Kroftová (1998, s. 78). „*Vývoji směrem ke kriminalitě může bránit, resp. mu může napomáhat i reakce školy na zjištěné asociální chování jednoho či více dětí. Už způsob vyšetřování a zejména udílené sankce jsou pro všechny děti významnou zprávou o tom, jak škola dbá důstojnosti jednotlivce, která „pravidla hry“ opravdu platí a která jsou jen deklarována, do jaké míry jsou opravdu dodržována, zda se všem „měří stejným metrem“ atp. Přehlížení zcela zjevných přestupků, nejasná pravidla týkající se žádoucího chování dětí, nekonzistentní uplatňování disciplíny, degradace a deptání žáků v procesu jejich trestání, nemožnost odčinit přestupek, neobjektivní rozhodování učitelů a ředitele, ba i obviňování rodičů za něco, co rodiče nezpůsobili – to všechno jsou postoje podkopávající představu dětí o tom, že jejich chování má za každých okolností jasné hranice a že udržování těchto hranic se řídí pravidly fair play“ (Tamtéž, s. 79).*

Již bylo řečeno, že spouštěčem delikventního jednání či jinak počátkem vývoje směřujícího k delikventnímu nebo kriminálnímu jednání může být školní neprospěch a

subjektivní vnímání a přístup učitele k dítěti. Je-li takové dítě navíc zařazeno učitelem do kategorie „problémový žák“, situace se o to více komplikuje. Vyžaduje od učitele odlišný, zpravidla náročnější přístup; učitel za vynaložené úsilí nezískává uspokojivou zpětnou vazbu, svůj podíl na jejich vzájemném vztahu má i individuálně typická tolerance učitele k různým projevům dětí, daná jeho osobností (zkušenostmi, temperamentem, věkem, aktuálním naladěním apod.) Dítě nesplňuje učitelovu představu „přijatelného žáka“. Vágnerová (1997, s. 5).

2.3.4 Vývojová stádia jedince vs. delikvence – možné souvislosti

Dostane-li nástávající rodič otázku, zda si přeje více holčičku nebo chlapečka, obvykle odpoví, že si hlavně přeje, aby bylo jeho dítě zdravé a šťastné. Což v překladu znamená, aby bylo fyzicky a mentálně zdatné, aby se mu dařilo ve škole a později v práci, aby mělo dobrý vztah k ostatním, aby si umělo najít své místo na světě. Život je ale, bohužel, příliš komplikovaný na to, aby se všechna tato přání vyplnila a to i přesto, že se rodičům narodí dítě bez tělesných a duševních postižení. V životě se může stát cokoli a pro rodiče se původní příjemná zodpovědnost naráz či postupně stává nesnesitelným břemenem. Důvodem jsou specifické duševní zdravotní obtíže, které následně ovlivňuje nejen život jejich nositelů, ale i těch, kteří o ně pečují, nejčastěji právě rodičů. Train (2001, s. 11, 12). Ono to všechno vlastně začíná tak nějak nenápadně. My rodičové jsme v podstatě pyšní na to, že si naše dítě nenechá nic líbit, vnímáme jeho chování jako důsledek tvořící se osobnosti, říkáme si: „lepší brzdit než popohánět“, „nenechá si nic líbit, to je dobře, nebude mu ubližováno“, jsme na jeho nezbednosti dokonce pyšní, přijímáme jej jako výjimečnou osobnost a máme z něj radost. „Má dobrou vyřídilku, bude mít ostré lokty, to vše v dnešní době jenom využije...“ Ale co když přijde moment, kdy začneme o těchto ustálených tvrzeních pochybovat? Jako rodiče přeci očekáváme, že naše dítě bude s vyšším věkem přizpůsobivější, že se změní a že se správnému chování naučí... a náhle je naše dítě zdrojem našich obav, již nevnímáme pozitivně a s radostí jeho „zlobivé“ chování a jsme nejisti v tom, zda se ještě chová normálně či jeho chování je již náznakem toho, že něco není v pořádku. „*Přes veškeré vaše snahy o zlepšení situace nic nefunguje. Dítě je neustálým zdrojem obav – a vy si s tím nevíte rady... I když jste bezpo-*

chyby udělali všechno, co bylo ve vašich silách, aby se dítě chovalo dobře, nezapomínejte, že je to jedinečná bytost, na vás nezávislá. Má svou vlastní osobnost a speciální kombinaci silných a slabých stránek.“ Train (2001, s. 12).

„Projevy hněvu a agrese je možné sledovat již v kojeneckém a batolecím věku. Mezi třetím a šestým rokem věku se začínají projevovat některé rozdíly mezi útočností chlapců a dívek. Míra agresivity roste v průběhu dospívání a rané dospělosti. S růstem četnosti schůzek v průběhu dospívání roste četnost napadení dívek chlapci v průběhu schůzek, včetně znásilnění. U chlapců roste agresivita počínaje raným dětstvím, poté s rostoucím věkem klesá četnost rvaček, ale roste četnost těžkého násilného chování s užitím zbraně. Chlapecká agresivita se vyvíjí otevřeně, skrytě a v podobě srážek s rodiči. Agresivita je v průběhu života často stabilní, to znamená, že jedinec agresivní v dětství se bude s vyšší pravděpodobností agresivně chovat i v dalším životě. Na druhé straně se část násilně se chovajících dětí a dospívajících v dospělosti násilně chovat přestává a část dospělých, násilně se chovající mužské populace se násilně začne chovat až v dospělosti.“ Koukolík, Drtilová (2001, s. 175)

„Nápadná agresivita a násilné chování mohou doprovázet zejména (antisociální) poruchu chování v dětství a dospívání, jejímž předchůdcem může (ale nemusí) být opoziční porucha. Oba tyto stavy souvisí s často se vyskytující poruchou pozornosti s hyperaktivitou (ADHD). Závažnými příznaky (antisociální) poruchy chování, které předpovídají možnost vývoje nejtěžší podoby antisociální poruchy osobnosti lidí dospělých, jsou zejména krutost vůči zvířatům, nápadná bezcitnost, surovost, citový chlad a otrlost. Příčiny poruchy chování v dětství a dospělosti jsou jak genetické, tak vlivy prostředí, obě skupiny příčin se často kombinují. [...] Přibližně polovina dětí a dospívajících s (antisociální) poruchou chování je v dospělosti nějak narušená: chová se kriminálně, je závislá na drogách. U vysokého podílu se vyvíjí antisociální porucha osobnosti.“ (Tamtéž, s. 183)

Již bylo řečeno, že v dětství a dospívání se objevují tzv. disruptivní neboli rozvrátnické poruchy chování, tedy: opoziční porucha, (antisociální) porucha chování v dětském věku a dospívání a porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD), dříve označovaná jako LMD. „ Ani v jednom z těchto tří stavů nejde o jednotnou poruchu, ale o syndrom neboli soubor příznaků, který má různé příčiny, rozmanitou povahu i

různá vyústění. Syndromy, jejichž příkladem je (antisociální) porucha chování v dětství a dospívání, vyvolává velký počet rozmanitých příčin, které se mohou složitě doplňovat, ovlivňují spíše některé než jiné děti, a to jak úměrně geneticky podmíněné stavbě a činnosti jejich mozku, tak úměrně sociálnímu prostředí, v němž děti a dospívající žijí. Sociální prostředí v jejich mozcích ovlivní různým způsobem různé funkční systémy. Odchytky činnosti funkčních systémů mozku se projeví různými druhy změn chování, které buď vymizí, nebo přejdou do dospělosti, a to opět úměrně tíži postižení a druhu sociálních vztahů, v nichž děti a dospívající žijí.“ (Tamtéž, s. 184).

Dospívání – rizika a možné změny (vývojové změny v pubertě)

„Puberta je dobou mnoha změn a z nich vyplývá zvýšené riziko všech možných problémů. Typickým znakem dospívání je citová labilita. Změna emočního prožívání v pubertě se dále projevuje větší impulsivitou a nedostatkem sebeovládání. [...] Výkyvy v emocích bývají spojovány s kolísáním aktivační úrovně. Intenzivní aktivitu snadno střídá apatie a nechuť k jakékoliv činnosti, tzn. i ke školní práci. [...] S celkovou nejistotou i s emoční nevyrovnaností pubescentů souvisí s výkyvy v sebehodnocení. Jakýkoliv situační neúspěch může být příčinou snížení sebevědomí, která vede ke ztrátě motivace a k dalšímu zhoršování školní práce. Pubescent snadno dělá zkratkovitě generalizující závěry: Z jedné špatné známky nebo konfliktu s učitelem vyvodí, že „škola nemá cenu“ a ztratí chuť pracovat. [...] Dospívající jedinec potřebuje projevit a potvrdit svoje kompetence. (Slouží mu jako předpoklad pro dosažení žádoucí samostatnosti a zároveň jako prostředek eliminace nejistoty, kterou tak velká vývojová změna vyvolává).“ Vágnerová (1997, s. 30, 31). „Škola je místem učení, kde se dosažená úroveň ověřuje prostřednictvím výkonu, který je klasifikován. Děti školního věku mají potřebu úspěchu, kterou lze interpretovat i uspokojovat různým způsobem. Určitá část dětí ve škole selhává.“ Vágnerová (1997, s. 39). Autorka dále představuje celou škálu příčin školního neprospěchu, spočívající v nedostatku rozumových schopností či psychických nebo somatických vlastností, snížené inteligence, nedostatečném rozvoji dílčích schopností, výkyvy v celkovém

vývoji dítěte, především v době nástupu do školy, či nedostatku motivace. (Tamtéž, s. 39).

„V průběhu svého vývoje se dítě učí diferencovat žádoucí a nežádoucí chování i jeho vhodnost ve vztahu k určité situaci. Socializace je specifickou variantou učení: nejde totiž jen o to, aby dítě příslušné normy chování znalo, ale aby v souladu s nimi jednalo. Zpočátku je hlídají a kontrolují rodiče. Později se s nimi dítě identifikuje natolik, že je schopné se chovat žádoucím způsobem, i když je právě nikdo nekontroluje. Signálem dosažení tohoto stadia socializace je schopnost reagovat pocitem viny, když dítě udělá něco, o čem ví, že je to špatné a nežádoucí. Schopnost dodržovat normy je spojena s rozvojem různých psychických kompetencí. Dítě musí být natolik rozumově vyspělé, aby bylo schopné chápat význam a podstatu různých norem chování. Ale jde i o to, aby dosáhlo určité úrovně autoregulace. Dítě by mělo umět odložit aktuální uspokojení, případně se ho zcela vzdát, když je to vzhledem k situaci nevhodné nebo zakázané.“ Vágnerová (1997, s. 61).

V každém období dospívání se vyskytují určité problémy v chování, které signalizují dosažení nějaké vývojové fáze. *„V raném školním věku jde především o projevy nezralosti nebo nepřipravenosti. Některé děti bývají natolik infantilní, že nedovedou přijmout omezení daná rolí školáka. (To se obvykle projevuje neustálým vyrušováním, vyběháním z lavice, hraním, mluvením apod.) [...] V tomto věku ještě většinou nejde o poruchy, ale spíše o drobnější problémy nezralého a dosud nedostatečně socializovaného chování.“* Vágnerová (1997, s. 61). Autorka dále upřesňuje, že se zpravidla jedná i děti, které nejsou schopné ovládat svoje aktuální impulsy a ani si neuvědomují, že se některé věci dělat nesmí. Příčinu shledává v rodinách, které mají odlišné normy chování či výchovu v tomto směru zanedbávaly a dítě vlastně neví, jak se má chovat a co je správné a žádoucí. Pozitivním v tomto období je fakt, že většina dětí se po určité době na školní prostředí a jeho požadavky adaptuje a začíná se chovat přiměřeným způsobem. Vágnerová (1997). *„Ve středním školním věku vzrůstá význam skupiny vrstevníků, v tomto případě třídy, jako normativní skupiny. Třída má nyní značnou autoritu a dítě zde potřebuje získat dobré ocenění, dobrý sociální status, který se stává významnou součástí jeho identity.“* Vágnerová (1997, s. 62). Tito lidé mají svoje vlastní normy, specifické a radikálně generalizované, které platí pro všechny, bez rozdílu. Pokud dítě tomuto očekávání nevyhovuje, je zpravi-

dla většinou odmítáno. Taková skupina je již schopna jednat jako celek a dítě odmítající její „pravidla hry“ je terčem různých aktivit (šikanování, prohřešky proti školním normám apod.) Vágnerová uvádí, že v tomto stádiu mají ještě děti primární normy chování vštípené v rodině a učitel je ještě schopen třídu zvládnout.

„V období puberty je důležitým vývojovým znakem změna myšlení, daná rozvojem formálních logických operací. Jejich podstatou je schopnost uvažovat i o jiných variantách čehokoliv, než jsou ty reálně existující. Takový přístup vede ke zvýšení kritičnosti k existujícím požadavkům a normám. Odráží se v pubertálním negativismu, kterým dává dospívající najevo potřebu projevit svůj vlastní názor. V realitě se tato tendence projeví drzostmi, polemizováním s učitelem, demonstrativně důsledným plněním různých formálnějších požadavků i demonstrativním provokováním. Podstatou všeho je počínající osamostatňování od autority nejen rodinné, ale i školní.“ Vágnerová (1997, s. 62). Potřeba dokazovat si svoji nezávislost na společnosti se pak může projevat v mírnějších formách stylizací, či nošením starého a otrhaného oblečení v důsledku domnělého „boje“ proti konzumu či ve formách radikálnějších, kdy se dospívající uvolují k vandalismu, ovšem bez zdánlivé příčiny. Variant takového chování je mnoho, ale pro společnost se jeví vždy jako poruchové. Příčiny odborníci shledávají v potřebě hledání nové identity, se kterou souvisí i experimentování s tabuizovanými či zakázanými aktivitami, např. v oblasti sexu, či alkoholové a drogové problematiky. Vágnerová (1997).

„Přechodná fáze emancipace nevede hned k dosažení individuální, samostatné identity, ale zůstává zatím někde uprostřed. Dospívající se už neidentifikuje s rodiou, ale jednoznačně s vrstevnickou partou, kde získává novou, tzv. sociální identitu. Ta je dána jeho příslušností ke skupině. Vzhledem k tomu mají pravidla proklamovaná (a většinou i realizovaná) partou jednoznačnou prioritu. Problém je pouze v tom, že takové normy nejsou vždycky obecně sociálně přijatelné. Tak se vytváří další specifická kategorie poruchového chování. (Dospívající např. krade v partě nebo pro partu, protože krádež je podmínkou jeho přijetí, chová se násilně a agresivně, fetuje apod.) Zde už nejde jen o porušení norem, ale komplexní změnu respektovaných norem chování směrem k nežádoucí variantě.“ Vágnerová (1997, s. 63).

2.3.5 Rizikové vlivy ohrožující děti

- *„Duševní onemocnění nebo porucha matky nebo otce*
- *Zneužívání alkoholu nebo alkoholismus matky nebo otce, popřípadě zneužívání drog rodiči*
- *Kriminální chování matky nebo otce*
- *Socioekonomický tlak, například život v chudobě, bídě, přelidněném bytě, v rodině, kde je příliš mnoho dětí, nemanželský původ dítěte, promiskuitní chování rodičů, sociální degradace rodiny*
- *Porucha vztahů v rodině, například zneužívání dítěte, rozpad vztahu mezi rodiči a jejich konflikty, násilí v rodině, příliš velký věkový rozdíl rodičů, příliš staří rodiče*
- *Oddělení dítěte od rodičů při rozvodu rodičů, úmrtí rodiče, život v náhradní rodině, skutečnost, že jde o nevlastní dítě, příliš časté stěhování dětí*
- *Těžké dlouhodobé tělesné onemocnění rodičů*
- *Nízká inteligence rodičů*
- *Postižení dítěte perinatálními komplikacemi, jeho vývojové opožďování, nízká inteligence, vysoká agresivita, raná delikvence“ (Cederblad a kol., 1994 In: Koukolík, Drtilová, 2001, s. 305)*

Přes shora uvedené rizikové vlivy odborníci nepředpokládají, že dětem postiženým větším počtem těchto vlivů je „souzeno“ žít v dospělosti nespokojeným životem, v sociálním vyloučení či s duševním onemocněním, poruchou osobnosti, některou z chemických závislostí, či že se budou zákonitě chovat kriminálně, budou vězněni apod. Jedním z důvodů, proč se odborníci staví skepticky k zákonitosti rizikových vlivů na jedincův budoucí život, je výskyt tzv. odolných dětí. Odborníci zaznamenali, že i děti vystavené třem a více rizikovým vlivům, těmto nepodléhají a v dospělosti jsou zcela psychologicky a sociálně normální. Došli k závěru, že nejenže jsou tyto děti odolné vůči stresu, ale že se současně těší dobrému duševnímu a tělesnému zdraví. „, Cederblad a kol. (1994) z toho podobně jako v předchozích studiích vyvodili, že musí existovat vlivy, které podporují duševní a tělesné zdraví ohrožených dětí. Nazvali je salutogenní (=zdraví podporující) faktory. Určili jich 23. Z nich 11 považují za individuální charakteristiky – některé jsou více, jiné méně

vrozené [...] *Dalších 12 faktorů považují za příznivé vlivy prostředí.*“ (Tamtéž, s. 306)

2.3.6 (Antisociální) porucha chování v dětství a v dospívání

„Tuto poruchu charakterizuje přetrvávající a opakované chování porušující základní práva druhých lidí nebo sociální normy a pravidla, která jsou přiměřená věku. Porušování práv a norem se projevuje následujícími třemi a více znaky v průběhu dvanácti měsíců, přitom se alespoň jeden znak objevuje v průběhu minulých šesti měsíců:

- A. Agrese vůči lidem a zvířatům: ohrožování, zastrašování, vydírání druhých lidí, spouštění rvaček, užití zbraně, která může způsobit vážené tělesné poškození, fyzická krutost vůči lidem nebo zvířatům, krádež spjatá s konfrontací s obětí, včetně například ozbrojeného vloupání, nucení druhých lidí k sexuální aktivitě. [...]*
- B. Ničení majetku, zakládání ohně, jehož cílem je způsobit vážnou škodu, nebo jiné vážné poškození cizího majetku*
- C. Podvádění nebo krádež, například při vloupání do cizího objektu, časté lhaní, jehož účelem je vyhnout se závazku nebo získat nějakou výhodu, krádež předmětu, jehož hodnota není zanedbatelná, aniž by přitom došlo ke konfrontaci s obětí*
- D. Vážné porušení pravidel chování: proti zákazu rodičů zůstává nositel poruchy často v noci mimo domov před 13. rokem věku, objeví se dva útěky z domova na dobu delší než 24 hodin v průběhu života v rodičovském nebo náhradním domově, popřípadě jeden takový útěk s návratem, po delší době, časté záškoláctví před 13. rokem věku“* Koukolík, Drtilová (2001, s. 186-188)

Je zřejmé, že výše uvedené problémy v chování jsou následně příčinou závažných poruch v sociálních vztazích, ať již v rodině, ve škole, či v zaměstnání. U jedinců starších 18 let se poté hovoří o poruše osobnosti, přičemž pravděpodobnost jejího rozvoje je o to vyšší, začnou-li děti či mladiství s poruchou chování užívat drogy.

2.3.7 Syndrom poruchy pozornosti s hyperaktivitou (ADHD)

„Syndrom poruchy pozornosti s hyperaktivitou (ADHD, Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder) je znám od roku 1902. Dávala se mu různá jména, v posledních letech bylo rozšířené označení lehká mozková dysfunkce. Je to označení opuštěné již proto, že mozková dysfunkce, která část těchto dětí postihuje, lehká není – je střední nebo těžká. [...] Diagnóza ADHD se má vyslovit až po 4.-5. roce věku dítěte. Odlišení příznaků vyvíjejícího se ADHD před touto věkovou hranicí je obtížné, nicméně děti, které později syndrom postihne, bývají nápadně pohybově neklidné a nesoustředěné již ve věku kolem tří let. Syndrom postihuje častěji chlapce než dívky (v poměru 4:1 až 9:1). Diagnóza ADHD se zakládá buď na šesti a více příznacích poruchy pozornosti, nebo na šesti a více příznacích hyperaktivity a impulzivity, které v obou případech trvají alespoň šest měsíců a neodpovídají vývojovému období, ve kterém dítě je. Alespoň některé příznaky musí být přítomny před sedmým rokem věku. Příznaky dítě poškozují ve škole, nebo v rodině, nebo v dalších sociálních souvislostech.

Příznaky poruchy pozornosti se projevují nepozorností vůči podrobnostem jak ve školní, tak při domácí práci, neschopností udržet pozornost v průběhu hry. Děti se chovají, jako by neposlouchaly, co jim kdo říká, nerespektují instrukce, určenou práci nedokončí, mají obtíže s časovou a prostorovou organizací zadaných úkolů, vyhýbají se úkolům, které vyžadují setrvalou pozornost, často ztrácejí osobní věci a školní pomůcky, rozptylují je a slabé podněty, jsou zapomnětlivé.

Příznaky hyperaktivity se projevují neklidem končetin a trupu v sedě, vybiháním z určeného místa, neklidným pobíháním a šplháním v nepatřičných situacích, nápadnou hlučností při činnosti ve volném čase a trvalým mluvením. Okolí může mít dojem, že dítě něco trvale pohání, jako by v něm byl nějaký motor.

Příznaky impulzivity se projevují častým skákáním do řeči a přerušováním řeči jiných lidí, netrpělivostí při činnosti, kdy se má vyčkat, až na dítě přijde řada, rušením jiných dětí i dospělých při jejich činnosti.

U některých dětí se projevují příznaky z obou skupin současně, u jiných dětí se mohou projevat příznaky buď jedné, nebo druhé skupiny. Pro poruchu pozornosti

bez hyperaktivity se někdy užívá zkratka ADD (Attention Deficit Disorder).“ Koukolík, Drtilová (2001, s. 192-193).

3 KRIMINÁLNÍ ČINY DĚTÍ A MLADISTVÝCH VS. REAKCE SPOLEČNOSTI

3.1 Charakteristické znaky kriminálních činů dětí a mladistvých

Ze své praxe mohu konstatovat, že trestná činnost dětí a mladistvých se svým způsobem od trestné činnosti dospělých osob liší. Charakter trestné činnosti a způsob spáchání trestného činu (přečinu) se u dětí a mladistvých v první řadě odvíjí od jejich psychické, mravní a rozumové vyspělosti a v neposlední řadě od vlivu sociálního prostředí, ve kterém vyrůstají, ve kterém se nacházejí. Trestnou činnost páchají častěji ve spolupachatelství a ve skupině, často je páchána živelně pod vlivem alkoholu či jiných návykových látek, přesto nelze vyloučit ojedinělé případy, kdy děti a mladiství páchají samostatně. Alkohol a návykové látky vyvolávají u jedinců agresivitu a nepřiměřené reakce. Pro trestnou činnost dětí a mladistvých je také typická její nedokonalá příprava, plánování, včetně nedostatečné přípravy nástrojů k jejímu spáchání. Celá akce probíhá živelně, impulsivně; agresivita a síla jedinců se projevuje v devastaci a ničení předmětů kolem sebe. Zejména u mladistvých se pak toto chování nejčastěji projevuje vandalstvím v jeho nejrůznějších formách (ničení městského mobiliáře, dopravního značení, zaparkovaných vozidel, sprayerstvím apod.), které je pro ostatní členy společnosti nepochopitelné, výtržnictvím. Pro tuto věkovou skupinu nejsou výjimečné ani krádeže (krádeže v obchodech, krádeže věcí z vozidel ...). Přesto je výběr či předmět jejich zájmu zpravidla odlišným od chování dospělých osob. U dětí a dospívajících je výběr předmětu často určován jejich hodnotovým systémem; často odcizují předměty, které momentálně potřebují nebo které se jim vzhledem k věku líbí a touží po nich (mobilní telefony, alkohol, cigarety, oblečení, drogerie, zlato, šperky, hodinky, v některých případech i automobily, ale i častější formy páchání spočívající v porušení autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi, kdy jedinci neoprávněně zhotovují ko-

pie filmů apod.) nebo ty, které vnímají jako prostředek k získání finančních prostředků. Pro trestnou činnost této věkové skupiny je typické také to, že krádeží získané věci jsou často ve skupině i rozdělovány, eventuálně prodávány do bazarů a finanční prostředky z tohoto prodeje získané jsou opět rozdělovány ve skupině. Výše jednotlivých podílů se pak odvíjejí od postavení ve skupině a podílu na spáchané trestné činnosti. U dětí a mladistvých nejsou výjimečné ani krádeže vloupáním (garáže, sklepy, neobydlené domy...) či poškozování cizí věci.

Mezi trestnou činností, kterou páchají osoby mladší osmnácti let, je třeba řadit i činy násilného charakteru nebo sériovou majetkovou trestnou činností (loupeže, ublížení na zdraví, porušování domovní svobody).

U osob mladších osmnácti let nelze vyloučit ani mravnostní trestnou činností, spočívající nejčastěji v provinění pohlavního zneužití.

Velmi častá je také drogová kriminalita, kdy se osoby mladší osmnácti let dopouštějí provinění na úseku nedovoleného nakládání nebo přechovávání omamné a psychotropní látky. Ve většině případů se jedná o marihuanu, kdy si dospívající ani neuvědomují, že nabídnou-li „jointa“ kamarádovi, je to z trestně právního hlediska již považováno za nabídnutí drogy jinému a tedy trestný čin.

V případě trestné činnosti dětí a mladistvých je ale třeba zdůraznit, že se v celospolečenském kontextu zpravidla jedná o méně závažnou (bagatelní) protiprávní činností. Je však třeba na ni reagovat a tuto postihovat, aby nedocházelo v dospělém věku těchto jedinců k její eskalaci v činy závažnějšího a brutálnějšího charakteru. Ve většině případů se jedná jen o epizodické chování jednotlivce, které s nástupem dospělosti odezní.

3.1.1 Trestní řízení ve věcech mladistvých

Pro osoby mladší osmnácti let platí zvláštní režim, který je nastaven v zákoně č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže. Zákon rozlišuje mezi mladistvými (osobami, které dosáhly věku patnácti let, ale ještě nedovršily osmnáctý rok věku) a dětmi mladšími patnácti let.

Trestní řízení ve věcech mladistvých

„Za mladistvého považuje zákon toho, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok věku a nepřekročil osmnáctý rok věku. Trestné činy mladistvých se nazývají provinění. Aby se jednalo o provinění, za které by měl být mladistvý stíhán, příp. odsouzen, musí toto provinění vykazovat míru závažnosti vyšší než malou. Mladistvý musí mít vždy obhájce, a to až do doby, než dosáhne 18ti let věku. Do vazby jej lze vzít jen v opravdu výjimečných případech. V trestním řízení ve věcech mladistvých musejí všechny zúčastněné osoby dodržovat pravidla ochrany osobních údajů mladistvých, tj. mohou být zveřejňovány jen takové informace, které nemohou vést k odhalení totožnosti mladistvého. Všechny zúčastněné orgány, tj. policejní orgány, státní zástupce, soudci, úředníci probační a mediační služby či sociální pracovníci musejí mít zvláštní přípravu pro zacházení s mládeží. Podle zákona projednávají trestní věci mladistvých soudy pro mládež. V praxi to neznamena, že by byly vytvořeny nějaké nové soudní orgány, ale trestní kauzy mladistvých řeší specializovaní soudci obecných soudů.

Je-li mladistvý soudem shledán vinným, neukládá se mu trest, ale tzv. opatření. Zákon zná tři druhy opatření: výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření. Soud rovněž může upustit (případně podmíněně upustit) od uložení opatření.“
Trestní řízení ve věcech mladistvých. [online]. [cit. 2014-02-19].

3.1.2 Řízení ve věcech dětí do 15 let

„Děti do patnácti let nejsou trestně odpovědné, tj. nemohou být stíhány za spáchání trestného činu. Pokud se dopustí jednání, které jinak nese znaky trestného činu, koná se řízení podle občanského soudního řádu (tedy nikoliv podle trestního řádu). V tomto řízení musí mít dítě opatrovníka (zpravidla jím je advokát). Pokud soud neupustí od uložení opatření, může dítěti uložit

- *dohled probačního úředníka*
- *zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče*

- *ochrannou výchovu*“

Trestní řízení ve věcech dětí a mladistvých. [online]. [cit. 2014-02-23].

3.1.3 Soudnictví ve věcech mládeže

Podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoníku upravuje zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Zákon dále vymezuje opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže.

Pokud tento zákon nestanoví jinak, užije se na toho, kdo v době spáchání činu nepřekročil osmnáctý rok věku, obecných právních předpisů (trestní zákoník, trestní řád, občanský soudní řád, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů)

Cílem projednávání protiprávních činů dětí a mladistvých je pak užití takového opatření, které účinně přispěje k tomu, že se dotyčný jedinec dalšího jednání zdrží, přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním jednáním a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji.

Zákon dále vymezuje některé základní pojmy, které usnadňují orientaci v této problematice:

- Mládež (dětí a mladiství)
- Dítě mladší patnácti let (v době spáchání činu jinak trestného nedovršil patnáctý rok věku)
- Mladistvý (v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil smnáctý rok svého věku)
- Protiprávní čin (provinění, trestný čin, čin jinak trestný)
- Opatření (výchovná, ochranná, trestní u mladistvých; opatření ukládaná dětem do patnácti let věku)

- Orgány činné v trestním řízení (policejní orgány, státní zastupitelství, soudy pro mládež)
- Soudy pro mládež (zvláštní senát, předseda takového senátu, nebo samosoudce okresního, krajského, vrchního, Nejvyššího soudu)

Výkon soudnictví ve věcech mladistvých a ve věcech posuzování činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let tedy vykonávají soudy pro mládež.

Řízení ve věcech mladistvých

Opatření ukládaná mladistvým:

- Výchovná
- Ochranná
- Trestní

„Účelem opatření vůči mladistvému je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění.“ Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). [online]. [cit. 2014-02-24].

Výchovná opatření

- dohled probačního úředníka – probační úředník pravidelně sleduje chování odsouzeného mladistvého v jeho prostředí
- probační program – jedná se o programy sociálního výcviku, psychologického poradenství, vzdělávací či rekvalifikační programy nebo programy zahrnující obecně prospěšnou činnost (nejedná se o trest obecně prospěšných prací)
- výchovné povinnosti – povinnosti směřující k zajištění řádného života, např. povinnost bydlet s rodičem, nahradit způsobenou škodu, vykonat společensky prospěšnou činnost, podrobit se léčení závislosti apod.

- výchovná omezení – např. zákaz návštěv určitých akcí, zákaz styku s konkrétními osobami, zákaz užívání návykových látek apod.
- napomenutí s výstrahou – soudce nebo v přípravném řízení státní zástupce mladistvému důrazně vytkne protiprávnost jeho činu a upozorní ho na důsledky, které mu hrozí, pokud by se v budoucnu dopouštěl další trestné činnosti.

Ochranná opatření

- ochranné léčení – např. psychiatrické, protialkoholní, protitoxikomanické nebo sexuologické
- zabezpečovací detence – je to vlastně ochranné léčení, které ale je vykonáváno v uzavřeném zařízení, spravovaném vězeňskou službou, takže je mnohem těžší z něj uprchnout, než když je léčba vykonávána v lékařském zařízení
- ochranná výchova – ukládá se v případech, kdy o výchovu mladistvého není dostatečně postaráno, dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána nebo prostředí, v němž mladistvý žije, neskýtá záruku řádné výchovy. Vykonává se ve zvláštních ústavech pro mladistvé.
- zabrání věci či jiné majetkové hodnoty – týká se to věcí, které byly získány trestným činem nebo věcí, které ohrožují bezpečnost, či věcí, které náleží mladistvému, kterého nelze odsoudit, nebo u něhož bylo upuštěno od uložení opatření.

Trestní opatření:

- obecně prospěšné práce – horní hranice je poloviční oproti trestu obecně prospěšných prací ukládanému dospělým pachatelům, musí se přihlídnout k možnostem mladistvého a jeho poměrům
- domácí vězení – ukládá se mladistvým za stejných podmínek jako dospělým pachatelům, tedy na dobu až dvou let (jde o nové trestní opatření, které lze uložit od 1.1.2010)

- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce – mladistvému může být tento trest uložen nejdéle na dobu 5 let (jde o nové trestní opatření, které lze uložit od 1.1.2010)
- peněžitě opatření – může být uloženo ve výši 10 až 365 denních sazeb, přemž denní sazba se smí pohybovat v rozmezí 100 – 5.000,- Kč. Opatření lze uložit jen tehdy, je-li mladistvý výdělečně činný nebo to umožňují jeho majetkové poměry
- peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu – je to vlastně pohrůžka peněžitým opatřením. Mladistvému se stanoví zkušební doba. Pokud v ní nepovede řádný život bude muset peněžitě opatření zaplatit.
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty – lze uložit, jedná-li se o věc, která byla použita ke spáchání provinění nebo k tomu byla určena, nebo o věc získanou proviněním či ji získal za věc získanou proviněním.
- zákaz činnosti – uložený zákaz nesmí být na překážku přípravě na povolání mladistvého a nesmí být delší než 5 let
- vyhoštění – lze uložit jen cizincům, kteří v České republice nemají rodinu a nemají zde ani azyl
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem – je to obdobné jako u dospělých pachatelů, jedná se vlastně o pohrůžku odnětím svobody. Mladistvému se stanoví zkušební doba a pokud v ní nepovede řádný život, bude muset vykonat odnětí svobody v příslušné věznici pro mladistvé
- odnětí svobody nepodmíněné – lze je uložit jen tehdy, kdy by žádná jiná opatření nevedla k dosažení účelu zákona, tj. zejména k nápravě mladistvého. Oproti dospělým obviněným se trestní sazby snižují na polovinu, přičemž dolní hranice nesmí přesáhnout jeden rok a horní hranice 5 let odnětí svobody. Pouze v případech, kdy by dospělému pachateli mohl být uložen výjimečný trest, může být opatření odnětí svobody uloženo mladistvému až na 10 let. Toto trestní opatření se vykonává odděleně od dospělých odsouzených ve zvláštních věznicích pro mladistvé nebo alespoň ve zvláštním oddělení věznice. Trestní řízení ve věcech dětí a mladistvých. [online]. [cit. 2014-02-23].

Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let

Dítě mladší patnácti let není trestně odpovědné, tudíž dopustí-li se činu jinak trestného, učiní soud pro mládež opatření potřebná k jeho nápravě (zpravidla na základě výsledků předchozího pedagogicko-psychologického vyšetření):

- 1 Výchovnou povinnost
- 2 Výchovné omezení
- 3 Napomenutí s výstrahou
- 4 Zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče
- 5 Dohled probačního úředníka
- 6 Ochrannou výchovu
- 7 Ochranné léčení

Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let. [online]. [cit. 2014-02-24].

3.1.4 Probační a mediační služba ČR

„Probační a mediační služba usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností a současně organizuje a zajišťuje efektivní a důstojný výkon alternativních trestů a opatření s důrazem na zájmy poškozených, ochranu komunity a prevenci kriminality. Probační a mediační služba ČR představuje novou instituci na poli trestní politiky, vychází ze součinnosti dvou profesí – sociální práce a práva, zejména trestního. Vyváženým propojením obou se vytváří nová multi-disciplinární profese v systému trestní justice.“

Cíle a činnosti Probační a mediační služby

Integrace pachatele – začlenění obviněného resp. pachatele do života společnosti bez dalšího porušování zákonů, k obnovení respektu obviněného k právnímu stavu společnosti, jeho uplatnění a seberealizaci.

Participace poškozeného – zapojení poškozeného do „procesu“ vlastního odškodnění, o obnovení jeho pocitu bezpečí, integrity a důvěry ve spravedlnost.

Ochrana společnosti – účinným řešením konfliktních a rizikových stavů spojených s trestním řízením a efektivním zajištěním realizace uložených alternativních trestů a opatření. Probační a mediační služba ČR, poslání a cíle. [online]. [cit. 2014-02-23].

Působnost Probační a mediační služby při výkonu rozhodnutí o mladistvém

Probační a mediační služba zajišťuje v řízení podle tohoto zákona dohled nad mladistvým a v případech, kdy dohled nebyl uložen, provádí úkony směřující k tomu, aby mladistvý vedl ve zkušební době řádný život, pokud bylo rozhodnuto:

- „a) o propuštění mladistvého z vazby za současného uložení dohledu,*
- b) o podmíněném zastavení trestního stíhání,*
- c) o podmíněném upuštění od trestního opatření s dohledem,*
- d) o uložení obecně prospěšných prací za současného uložení výchovných opatření,*
- e) o uložení peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu,*
- f) o podmíněném odsouzení, včetně podmíněného odsouzení s dohledem,*
- g) o podmíněném propuštění z výkonu odnětí svobody, včetně podmíněného propuštění z výkonu odnětí svobody za současného uložení dohledu, a*
- h) o uložení dalších trestních, ochranných a výchovných opatření a soud předal věc Probační a mediační službě.“* Zákony pro lidi. [online]. [cit. 2014-02-24].

3.1.5 Systém sociálně-právní ochrany dětí v ČR

„Sociálně-právní ochrana dítěte představuje zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním. Ochrana dítěte, která je širším pojmem než sociálně-právní ochra-

*na, tak zahrnuje ochranu rozsáhlého souboru práv a oprávněných zájmů dítěte, a je proto upravena v různých právních odvětvích a v právních předpisech různé právní síly. Tvoří tak předmět činnosti celé řady orgánů, právnických a fyzických osob, a to v závislosti na jejich působnosti. Ochrana dítěte a zajišťování jeho práv se promítá do právních předpisů v oblasti rodinněprávní, sociální, školské, zdravotní, daňové, občanskoprávní, trestní apod., a z toho také vyplývá okruh subjektů, které ji realizují. Z této skutečnosti je zřejmé, že právní úpravu ochrany dítěte nelze zahrnout do jediného právního předpisu. Deklarace práv dítěte, přijatá VS OSN 20. listopadu 1959 a Úmluva o právech dítěte přijatá v roce 1989, deklarují rodinu jako základní jednotku společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, která musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla plnit svou úlohu. **Dítě tak ve smyslu těchto mezinárodních dokumentů potřebuje pro svou tělesnou a duševní nezralost zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením a po něm.** Listina základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky (dále jen "Listina"), věnuje pozornost dětem a rodině v článku 32 tak, že dává rodičovství a rodinu pod ochranu zákona a dětem a mladistvým zaručuje zvláštní ochranu. Zákony proto také respektují jeden ze základních principů fungování rodiny, a to právo a povinnost rodičů společně vychovávat a pečovat o děti, a pokud je toho třeba, požadovat pomoc. Jakékoliv zasahování do soukromí a rodinného života je možné teprve tehdy, jestliže rodiče nebo osoby odpovědné za výchovu dětí o to požádají, anebo se o děti nemožou nebo nechtějí starat." MPSV. Sociálně-právní ochrana dítěte. [online]. [cit. 2014-02-25].*

V České republice je sociálně-právní ochrana dítěte zakotvena v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen SPO).

Pro potřeby sociálně-právní ochrany dětí je dle zákona o SPO dítětem každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud nebylo zletilosti dosaženo dříve (uzavřením manželství, nejdříve od šestnácti let věku).

Obecnými orgány, určenými k ochraně dětí jsou soudy, k poskytování sociálně-právní ochrany dětí pak specializované orgány. Tyto orgány určuje zákon o SPO, přičemž současně vymezuje i jejich působnost.

Orgány sociálně-právní ochrany dětí jsou:

- Ministerstvo práce a sociálních věcí (obecně péče o rodinu a ohrožené děti, výkon státní správy na úseku sociálně-právní ochrany dětí, právní úprava (předpisy, směrnice), kontrolní a odvolací orgán ve vztahu ke krajským úřadům, vede celostátní evidenci fyzických a právnických osob pověřených výkonem sociálně-právní ochrany dětí)
- Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně (správní úřad s celostátní působností – řešení otázek ochrany dětí ve vztahu k cizině)
- Krajské úřady (v Praze Magistrát hl. m. Prahy)
- Obecní úřady obcí s rozšířenou působností (městské úřady, ve statutárních městech magistráty a úřady městských obvodů; v Praze městských částí)
- Obecní úřady
- Úřad práce ČR (krajské pobočky a pobočka pro hl. m. Prahu)
- Komise pro sociálně-právní ochranu dětí (obce a kraje v rámci samostatné působnosti)
- Komise pro sociálně-právní ochranu dětí zřízená starostou obce s rozšířenou působností jako zvláštní orgán obce (koordinace výkonu sociálně-právní ochrany dětí na území správního obvodu)
- Nestátní subjekty (nadace, občanská sdružení, církve a další fyzické a právnické osoby) MPSV. *Systém sociálně-právní ochrany dětí v ČR*. [online]. [cit. 2014-02-25].

3.1.6 Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči

Diagnostický ústav

Diagnostický ústav je zařízení, ve kterém může být pobyt nařízený buď soudem, nebo dobrovolný. Přijímá děti na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení a umísťuje je do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů. Pobyt v diagnostickém ústavu trvá zpravidla osm týdnů.

Diagnostický ústav plní podle potřeb dítěte tyto úkoly:

- a) diagnostické = vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností,
- b) vzdělávací = zjišťování úrovně dosažených znalostí a dovedností; stanovují a realizují se specifické vzdělávací potřeby v zájmu rozvoje osobnosti dítěte přiměřeně jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem,
- c) terapeutické = prostřednictvím pedagogických a psychologických činností směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte,
- d) výchovné a sociální = vztahují se k osobnosti dítěte, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochraně; podle potřeby zprostředkovává zdravotní vyšetření dítěte,
- e) organizační = umístování dětí do zařízení v územním obvodu diagnostického ústavu vymezeném ministerstvem, popřípadě i mimo územní obvod; spolupracuje s orgánem sociálně-právní ochrany při přípravě jeho návrhu na nařízení předběžného opatření, které bude vykonáváno v diagnostickém ústavu nebo na návrh diagnostického ústavu v jiném zařízení,
- f) koordinační = prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci územního obvodu diagnostického ústavu, k ověřování jejich účelnosti a ke sjednocení součinnosti s orgány státní správy a dalšími osobami, zabývajícími se péčí o děti. Diagnostický ústav [online]. [cit. 2014-02-21].

Dětský domov

Dětský domov je zařízení, které pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb. Dětský domov má za úkol vzdělávat a vychovávat, plní funkci sociální, kterou zabezpečuje sociální pracovnice, zajišťuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Do dětského domova mohou být umístovány děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Toto zařízení je určeno zejména pro děti,

kteří nemají rodiče, nebo pro děti, o které se rodiče nemohou nebo nechtějí starat. Dětský domov [online]. [cit. 2014-02-21].

Dětský domov se školou

Dětský domov se školou je zařízení určené pro děti a mladistvé, které mají nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovu, nebo je určené pro nezletilé matky, které mají nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovu. Do dětského domova se školou mohou být umístěovány děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Pokud v průběhu povinné školní docházky pominuly důvody pro zařazení dítěte do školy zřízené při dětském domově, je dítě na základě žádosti ředitele dětského domova se školou zařazeno do školy, která není součástí dětského domova se školou. Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovněprávní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu. Dětský domov se školou [online]. [cit. 2014-02-21].

Výchovný ústav

Do výchovného ústavu jsou umístěováni mladiství se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Výjimečně, v případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou starší 12 let. Výchovný ústav. Výchovný ústav [online]. [cit. 2014-02-21].

Jen pro zajímavost uvádím níže skutečnosti, vycházející z rozsudku Nejvyššího soudu ČR sp.zn. 8 Tdo 589/2009, ze dne 15.7.2009), který rozhodoval ve věci nezletilého:

„Není možné, aby ochranná výchova uložená podle zák. č. 218/2003 Sb. a ústavní výchova nařízená podle zák. č. 94/1963 Sb. byly vykonávány současně. Při střetu obou výchov u téže osoby je nutné vycházet ze zásady, že je - li nařízena ochranná výchova podle zák. č. 218/2003 Sb. v době, kdy se dítě mladší patnácti let nebo mladistvý nachází ve výkonu ústavní výchovy, má přednost výkon ochranné výchovy.

Ústavní výchovu je přitom nutné podle občanskoprávních předpisů ukončit.“
Ochranná a ústavní výchova. [online]. [cit. 2014-02-23].

3.1.7 Delikvence a sociálně patologické jevy u dětí a mládeže vs. český právní řád
V českém právním řádu je oblast delikvence a sociálně patologických jevů vyskytující se u dětí a mládeže upravena hned několika právními normami.

Obecnou normou je zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Za speciální normy jsou pak považovány zákon č. 359/1999 Sb., o sociálněprávní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

Již z tohoto krátkého výčtu právních norem je patrné, že na problematice sociálně patologického chování dětí a mládeže participuje hned několik složek (institucí). Dojde-li tedy k delikventnímu či kriminálnímu jednání ze strany dítěte či mladistvého je vyzumíván kurátor příslušného orgánu sociálně právní ochrany dítěte, který má ze zákona povinnost konat a učinit potřebné kroky k tomu, aby došlo k podchycení tohoto jedince, aby bylo zamezeno dalšímu protiprávnímu jednání, aby došlo k nápravě. K tomu má oprávnění konat šetření v rodině takového jedince, spolupracovat s Policií ČR, se soudci, s Probační a mediační službou ČR tak, aby došlo nejen k potrestání protiprávního jednání, ale i k nápravným opatřením, respektive dohled nad jejich dodržováním.

V praxi vždy záleží na tom, o jak závažný delikt se jedná, zda se v případě angažují i orgány činné v trestním řízení či se jedná o méně závažnou formu sociálně patologického jednání, které je řešeno například spoluprací školského zařízení, orgánu sociálně právní ochrany dětí a zákonných zástupců jedince.

Co je v tomto směru ale nejdůležitější je vzájemná informovanost dotčených orgánů a institucí, dodržování zákonem dané ohlašovací povinnosti, neboť jen tak lze mít tyto negativní vlivy pod kontrolou, jen tak lze účinně předcházet porušování společenských a právních norem, jen tak lze trestat jedince, které je svým jednáním porušili a v neposlední řadě tak lze i výchovně a preventivně působit na ostatní členy dané

společnosti, v praxi nejčastěji příslušníky stejné sociální skupiny (rodina, škola, parta apod.).

Dalším právním předpisem, který je aplikován v této problematice je zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon hovoří o účelu a působnosti uvedených školských zařízeních, vyjmenovává jednotlivá zařízení (diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou, výchovný ústav), hovoří o účelu zařízení pro preventivně výchovnou péči (středisko výchovné péče), o službách, která tato zařízení dětem a mladistvým poskytují, o jejich organizačním členění, o pracovnících a jejich právech a povinnostech, o právech a povinnostech dětí umístěných v těchto zařízeních, i o opatřeních ukládaných při jejich porušení apod. (Zákon č. 109/2002 Sb., ze dne 5. února 2002, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. In: Sbírka zákonů ČR, 2002, strana 16. Identifikační číslo 48.) Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediční službě, ve znění pozdějších předpisů. Více o poslání a cílech PMS v kapitole 3.1.4

Zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, zákon č. 202/1990 Sb., o loteriích a jiných podobných hrách, ve znění pozdějších předpisů, občanský soudní řád, trestní zákoník, trestní řád a další.

4 PREVENCE DĚTSKÉ A JUVENILNÍ KRIMINALITY

Prevenčí je rozuměno předcházení delikventnímu jednání u celé populace dětí, tedy těch, které se ještě delikventního jednání nedopustily, ale podle jistých známek lze usuzovat na to, že k němu mají trvalejší sklon. Tento druh prevence je nejčastěji nazýván prevencí primární a sekundární, zatímco prevence terciární se týká dětí a dospívajících, kteří již mají s kriminálním jednáním zkušenost a preventivní opatření se pak snaží zamezit jednání dalšímu. Odborná praxe zná ještě pojem prevence situ-

ační, což je soubor technických opatření, jež potenciálním pachatelům trestnou činnost znesnadňují. Matoušek, Kroftová (1998, s. 259)

Je neoddiskutovatelným faktem, že nejvýznamnější sociální prevencí je výchova dětí v rodinách a ve školách; nezřídka na tomto poli působí i nevládní organizace. Velmi vlivným nástrojem prevence je ale bezesporu sociální politika státu, která má moc a prostředky k ovlivnění systému vzdělávání, zaměstnanosti, stability rodiny, fungování policejního a soudního aparátu a institucí zabývajících se ve své činnosti rizikovou mládeží. (Tamtéž, s. 260). „*Hodně diskusí mimo odborné kruhy vyvolává představa o preventivním působení trestního práva a speciálně trestu odnětí svobody. Ve veřejném mínění, v žurnalistice i v politice se vliv trestů obecně přeceňuje. Argumentace mnohých občanů, novinářů i politiků je založena spíše na předsudcích korespondujících s náladou společnosti než na znalosti skutečného vlivu hrozby trestu na odstrašení potenciálních pachatelů od kriminálního jednání. Pachatele by teoreticky mohla odstrašovat:*

- *Výše trestu*
- *Rychlost trestu, tj. krátkost doby, za jakou na pachatele dopadne a*
- *Neodvratnost trestu čili míra pravděpodobnosti, že po spáchání trestného činu trest pachatele postihne [...]*

*Kriminologický výzkum již několik desítek let přesvědčivě ukazuje, že výše trestu má nulový nebo velmi malý vliv na kriminální chování populace. Ti, kdo páchají trestný čin poprvé, skoro nikdy neznají jeho trestněprávní kvalifikaci ani výši sankce. Recidivisté ji sice znají, ale tato znalost nepostačuje k tomu, aby se trestnému jednání vyhnuli, neboť se dosti pravděpodobně domnívají, že tentokrát nebudou vypátráni. [...] Trestná činnost mládeže je přitom skoro vždy neplánovaná, impulzivní.“ (Tamtéž, s. 260, 261). Na základě výsledků těchto šetření je minimálně k zamyšlení, že jít cestou hrozby trestem a výši sankce není zcela optimálním preventivním opatřením. Co je tedy tím správným návodem na to, jak našim dětem zabránit v delikventním jednání a jak je odradit od kriminální dráhy, když nástrah a svodů, které na ně v životě čekají je nespočet? Matoušek a Kroftová uvádí, že dobrou primární a sekundární prevencí kriminality nemohou být jen snahy o zabránění budoucímu kriminálnímu jednání dětí v takto obecném rozměru. „*Dobrá prevence musí před-**

cházet všem typům sociálního selhání – kriminalitě, abúzu drog, odpadávání ze škol a z učebních poměrů, předčasným těhotenstvím, nákaze HIV virem atp. Navíc – cílem primární prevence nemůže být pouhá absence sociálně patologických jevů, cílem musí být prezence sociálně příznivého chování, tj. chování, jež se neslučuje s jednáním protispolečenským. Jinak řečeno primární a sekundární prevence je nemyslitelná nez ohledu na hodnotovou orientaci dětí, bez podpory alternativních životních programů, odklánějících rizikové děti od stylu života, který by mohl vést k jejich společenské degradaci.“ Matoušek, Kroftová (1998, s. 261). Autoři dále předkládají přehled jedinců, kteří jsou způsobilí stát se cílovou skupinou preventivních opatření. Jedná se zejména o děti hyperaktivní, selhávající ve škole, s poruchami chování, v rodinách zneužívané či týrané, děti z dysfunkčních rodin, ze čtvrtí, kde je vysoká míra kriminality, z rodin žijících pod hranicí životního minima, z rodin, v nichž chybí otec a děti s predelikventním chováním. Současně hovoří o důležitosti volby cílové skupiny a volby nejvhodnější preventivní strategie, nejvhodnějšího prostředí pro ni a také okruh osob, které má kromě dítěte zahrnovat (Tamtéž, s. 261, 262). „*Bez jasné definice cílové skupiny, postupu práce s ní a hodnocení efektivity nemůže být prevence přínosná. Čím více prostředí, v nichž se cílová skupina zdržuje, preventivní program zahrnuje, tím větší je naděje na její ovlivnění. Čím více osob významných pro každého člena skupiny program využije, tím větší je naděje na jeho ovlivnění. [...] nejhorší strategií jsou u všech cílových skupin pokusy ovlivňovat pouze ohrožené děti, a to pouhým poskytováním informací. [...] Ochota dětí přijímat poznatky je závislá na postoji dětí k tomu, kdo je poskytuje. Neoblíbený učitel nemá naději předat dětem poznatky, ovlivňující jejich chování v mimoškolním prostředí.* (Tamtéž, s. 262). Matoušek a Kroftová příkládají ještě větší důležitost než zprostředkující osobě míře vlastní angažovanosti dítěte v situaci učení. Zdůrazňují propojení poznatku s vlastní zkušeností dítěte a nacházejí větší smysl v interaktivním učení, které podporuje rozvoj sociálních kompetencí dítěte. Naproti tomu vyučování dětí teoretickým poznatkům o zločinnosti, jejímu předcházení a trestání vidí jako neúčinné. Velký důraz kladou i na věkovou přiměřenost vzdělávacích programů, které by měly respektovat zákonitosti morálního vědomí dětí, mají-li být účinné. Měly by posilovat nejen sociální kompetence dětí, ale i rodičů, učitelů a vychovatelů a v neposlední řadě vrstevníků, kteří jsou

v neformálních skupinách přirozenými vůdčími osobnostmi. Matoušek, Kroftová (1998, s. 262).

4.1 Strategie prevence kriminality na léta 2012 až 2015

Strategie stanovuje základní principy, na kterých je prevence pro určené období postavena, navrhuje priority, kterým bude zejména věnována pozornost a stanovuje cíle, kterých je žádoucí dosáhnout. Postihuje především kriminalitu obecnou, která ohrožuje a obtěžuje občany. Strategie zahrnuje aktivity resortů zastoupených v Republikovém výboru pro prevenci kriminality a zabývá se nejen kriminalitou jako takovou, ale i jevy, které lze charakterizovat jako kriminogenní, které zvyšují riziko výskytu kriminálního chování. *„Cílem aktivit prevence kriminality je snižování míry a závažnosti trestné činnosti, jejích příčin a následků a zvyšování pocitu bezpečí občanů... Těžiště práce v oblasti prevence kriminality se odehrává v obcích, na základních útvarech a územních odborech Policie ČR a jim odpovídajících úrovních ostatních institucí a subjektů veřejné správy (včetně justice). Obce vykonávají prevenci kriminality jako součást svých kompetencí, a to v úzké spolupráci s občanskou společností, policií a institucemi veřejné správy.“* MVČR. *Strategie prevence kriminality na léta 2012-2015.* [online]. [cit. 2014-02-25].

Priority stanovené Strategii:

- Snižování rizik a výskytu protiprávní činnosti na úrovni obcí a regionů
- Integrace efektivní prevence kriminality do výkonu práce v Policii ČR
- Podpora národních specifických projektů a programů
- Vytvoření efektivního a stálého systému sběru, analytického zpracování, předávání a poskytování informací v oblasti prevence kriminality na a mezi všemi úrovněmi subjektů prevence kriminality

Nástroje sociální prevence

Sociální prevence je orientována na potenciálního či skutečného pachatele nebo na oběť trestných činů.

Cílová skupina: děti a mladí dospělí

„Všechny projekty zaměřené na **děti** budou v souladu s principy projektu *Systém včasné intervence*, v rámci aktivit Týmu pro děti a mládež (TDM), s jeho souhlasem nebo podle lokální strategie práce s rizikovými a ohroženými dětmi; jedná se např. o:

- projekty zaměřené na vyhledávání kriminálně rizikových dětí (*depistáž*)
- projekty zaměřené na efektivní práci s kriminálně rizikovými dětmi s ověřovanými výstupy
- projekty zaměřené na vyhledávání a efektivní práci s kriminálně rizikovými mladými dospělými MVČR. *Strategie prevence kriminality na léta 2012-2015*. [online]. [cit. 2014-02-25].

4.2 Resorty a subjekty zapojené do realizace Strategie

Resort vnitra

- Ministerstvo vnitra
- Policie ČR

Ministerstvo práce a sociálních věcí

Resort spravedlnosti

- Ministerstvo spravedlnosti
- Probační a mediační služba ČR
- Nejvyšší státní zastupitelství
- Institut pro kriminologii a sociální prevenci
- Vězeňská služba ČR

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Ministerstvo zdravotnictví

Ministerstvo pro místní rozvoj

Ministerstvo obrany

Úřad vlády

- Rada vlády pro koordinaci protidrogové problematiky
- Rada vlády pro záležitosti romské menšiny
- Zmocněnkyně vlády pro lidská práva a vrchní ředitelka Sekce pro lidská práva
- Odbor pro sociální začleňování v romských lokalitách

Vyšší územně správní celky

Obce

MVČR. *Strategie prevence kriminality na léta 2012-2015*. [online]. [cit. 2014-02-25].

PRAKTICKÁ ČÁST

5 DĚTSKÁ A JUVENILNÍ DELIKVENCE V PRAXI

5.1 Cíle výzkumu a hypotézy

Cílem výzkumu je zjištění podílu vlivu sociálních a psychologických (biologických) faktorů (příčin) na dětskou a juvenilní delikvenci, případně kriminalitu, eventuálně vyvození jejich vzájemné provázanosti. To vše při respektování individuality jedince i prostředí, které se podílí na jeho osobnostním vývoji.

Hypotézy:

- 1) Sociální prostředí jedince a jeho osobnostní vývoj ovlivňuje více než příčiny psychologické (biologické)
- 2) Faktory (příčiny) psychologické (biologické) ovlivňují jedince a jeho osobnostní vývoj více než sociální prostředí
- 3) Sociální prostředí a psychologické (biologické) příčiny ovlivňují jedince stejnou měrou
- 4) Sociální prostředí a psychologické (biologické) příčiny ovlivňují různou měrou, avšak vždy se na osobnostním vývoji jedince podílejí současně

5.2 Použitá metodologie

Kvalitativní výzkum – popis a interpretace sociálního jevu, vytvoření komplexního obrazu sledovaného problému v teorii a na zkoumaném vzorku.

Pro zjištění potřebných informací jsem sestavila několik volných otázek ve formě dotazníku (písemné otázky adresované odborníkům z praxe, kteří se ve své práci aktivně dotčeným jedincům věnují).

Kvalitativní výzkum jsem zvolila z toho důvodu, že cílem mojí práce není získání čísel a dat, tudíž není třeba statistických metod a technik či jiných způsobů kvantifikace. Cílem je interpretace pohledů a zkušeností oslovených subjektů na sledovanou problematiku, vytvoření analýzy z informací subjekty poskytnutých a interpretace získaných informací.

5.3 Popis vybraného vzorku

Jedinci s poruchami chování, delikventní či kriminální zkušeností, kteří jsou v péči příslušných ústavních zařízení (ústavy diagnostické, výchovné, střediska výchovné péče, či ambulantně v péči mopedů či psychologů zabývajících se diagnostikou poruch chování sledované věkové kategorie)

5.4 Analýza výsledků šetření

Přes veškerou mou snahu nedopouštět se zobecňování v této problematice je třeba konstatovat, že jisté obecnosti vysledovat lze. Příkladem jsou lokality, kde je zaznamenána vysoká míra nezaměstnanosti a tudíž nízký socio-ekonomický status rodiny. Zde je možné vysledovat jistý převažující vliv sociálních příčin na osobnostní vývoj jedince; přesto i zde je třeba mít napaměti, že v mnoha rodinách se může jednat pouze o dočasný stav, notně to nemusí znamenat, že rodiče neprojevují dostatečný zájem o vývoj svého jedince, že nejsou vzděláni a že v případě výskytu biologicky daných poruch chování se svému dítěti adekvátně nevěnují. V těchto případech jde spíše o vliv širšího sociálního okolí, kdy je spatřována jistá solidarita plynoucí z neutěšeného stavu (školní prostředí, vliv subkultur apod.). Stejně tak i v rodinách s dobrým sociálním zázemím nejsou výjimkou děti a mladiství, kteří ne-

prospívají a kteří se ve svém jednání ocitají na hraně společenských a právních norem.

5.5 Shrnutí a vyhodnocení výsledků výzkumu

V praktické části jsem použila kvalitativní výzkum jako prostředek k získání relevantních informací z praxe, které mohou být způsobilé potvrdit či vyvrátit stanoviska uvedená v teoretické části práce. Ve snaze dopátrat se skutečných informací z reálného života a praxe jsem oslovila odborníky, kteří se aktivně prací s dětmi a mladistvými, zatíženými delikventní či kriminální minulostí, ve své práci věnují. Namátkově jsem proto vybrala zástupce ústavů diagnostických, výchovných, pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dítěte, oslovila jsem etopedy a psychology, zabývající se diagnostikou chování dětí a mladistvých. Pro co největší objektivnost jsem pro svůj výzkum zvolila lokalitu Prahy, kraje Středočeského, Severočeského a Severomoravského. Primárně mne zajímaly jejich praktické zkušenosti, jejich náhled na tuto problematiku a interpretace jejich praktických zkušeností. Vybrané subjekty jsem oslovila průvodním dopisem (Příloha A) a otázky pro ně určené jsem sestavila tak, aby odpovědi na ně byly naprosto jednoznačné a vypovídající o realitě práce s těmito jedinci a zkušeností oslovených subjektů. (Příloha B).

Z výzkumu jsem získala následující informace:

S přihlédnutím k individualitě každého jedince a skutečnosti, že nevyrůstá osamocen bez pozitivních či negativních vlivů na rozvoj jeho osobnosti, lze konstatovat, že nelze jednoznačně stanovit, které vlivy, sociální či biologické, se podílejí na osobnostním vývoji jedince větší měrou. Zpravidla se jedná o kombinaci obojího, o vzájemné působení obou vlivů, u každého jednoho jedince však jinou měrou. Hypotézu, že vlivy sociální či biologické u jedince převažují, lze snad konstatovat u několika málo jedinců, u kterých jsou tyto skutečnosti pozitivně zjištěny a zaznamenány. Tato problematika je však natolik komplikovaná, že výsledky jakýchkoli výzkumů nelze paušalizovat, vztáhnout na delikventně či kriminálně se chovající jedince obecně. Ze zjištěných informací jsem sestavila 4 modelové situace, které lze v praxi

vysledovat. Přesto, nikdy se nejedná o jejich čistou formu, vždy se u každého jedinoho jedince mohou vyskytnout další eventuality, další formy; vždy se objevují další a další vlivy, které mohou tento proces narušovat a ovlivňovat žádoucím či nežádoucím směrem

- 1) **závadové prostředí – jedinec není zatížen biologickými příčinami**, přebírá vzorce chování (zpravidla rodiny s nízkým sociálně ekonomickým statusem, rodiče se sociálně patologickým chováním) = dítě přebírá vzorce chování, nemá srovnání s normou; pokud srovnání má – odmítá žít v souladu s normami většinové společnosti
- 2) **závadové prostředí – biologické příčiny** – snad nejhorší možná kombinace obojího (sociálně patologické chování rodičů a dítě biologicky zatížené poruchou chování; rodiče se dítěti nevěnují adekvátně k jeho zdravotnímu stavu, neposkytují mu potřebnou péči a nezajímají se o jeho další vývoj; předávají mu patologické vzorce chování)
- 3) **dobré rodinné zázemí – biologické příčiny – přesto nelze korigovat** (rodiče se dítěti naplno věnují, akceptují diagnostikovanou poruchu chování, pracují na jeho vývoji a vzdělávání, spolupracují se školou a orgánem péče o dítě, přesto vliv sociálního okolí je natolik převažující, že i přes jejich snahy se dítě postupně „propadá“ do delikvence, případně kriminality)
- 4) **dobré rodinné zázemí – biologické příčiny – lze korigovat, ale tento stav nemá trvalý charakter** (rodiče se naplno dítěti věnují, poskytují mu potřebnou pozornost a zájem a mají úspěch při eliminaci negativních vlivů ze společnosti; přes veškerou jejich snahu se v určitém okamžiku projeví vliv širšího sociálního okolí a dítě či mladistvý se vymkne jejich kontrole a vlivu)

V každém případě je jisté, že nejde jen o vliv rodinného zázemí, tedy vlivu rodičů (zákonných zástupců) či dalších osob, vyskytujících se v tomto prostředí a majících přímý vliv na vývoj jedince (prarodiče, příbuzní apod.). Je třeba brát v úvahu i vliv dalšího sociálního okolí, na jehož působení a intentitu zpravidla osoby blízké již takový vliv nemají, respektive jej nemají „pod svou přímou kontrolou“. Jedná se nejen o vliv školního prostředí a dalších institucí, které dítě navštěvuje, ale i subkul-

tur, part a různých forem společenství, do kterých se dítě a mladiství v průběhu svého dospívání zapojují.

Jednoznačně lze tedy konstatovat pouze to, že v praxi může existovat mnoho dalších kombinací vlivů, které se na vývoji jedince mohou podílet. Jednoznačně potvrdit, že vlivy sociální převažují nad biologickými či naopak, lze snad ve vztahu k aktuální „skupině“ jedinců, kteří jsou v péči toho kterého zařízení a kdy jsou hodnoceny jejich aktuální skutky, ale ve chvíli, kdy se „klientela“ těchto zařízení mění, mění se i podmínky, jsou zjišťovány jiné příčiny, jiné vlivy; stejně tak, změní-li se poměry u toho kterého jedince, i zde je třeba počítat s reakcí na tuto změnu.

Pomyslnou výjimkou z pravidla jsou pak jedinci, vyrůstající v závadovém prostředí, avšak obohaceni o tzv. salutogenní vlivy (popsáno v teoretické části práce), kdy jedinec nepřebírá vzorce chování svých rodičů (zákonných zástupců), ale naopak se staví do „opozice“ vůči těmto vlivům a snaží se chovat jinak a lépe než tyto lidé (např. děti alkoholiků). Tito jedinci však nejsou „klienty“ diagnostických a výchovných zařízení; zpravidla pro své negativní rodinné zázemí jsou pod kontrolou či dohledem orgánu sociálně-právní ochrany dítěte a školského zařízení. Pokud se tyto jedinci dostávají do péče ústavních zařízení, jedná se zpravidla o dětské domovy či dětské domovy se školou, a to z důvodu toho, že jim jejich zákonní zástupci nebyli schopni vytvořit potřebné životní podmínky pro jejich vývoj či na jejich výchovu nestačili.

ZÁVĚR

Pravděpodobnost nárůstu ohrožení mládeže v naší společnosti je poměrně vysoká. Vlny násilí, rasové nesnášenlivosti, destrukce, delikvence, kriminálního jednání ve všech svých podobách je na každodenním pořádku. Vidíme to všude kolem sebe, informují nás o tom média. Jisté je jedno, každý jedinec je natolik individuální osobností, že přes vše popsané nelze zobecňovat, nelze paušalizovat. Jednoho závadové sociální prostředí, ve kterém vyrůstá, determinuje pro jeho budoucí život natolik, že převezme vzorce chování jako svou normu a bude mít problémy přijmout normy a pravidla okolní společnosti, jiného se nedotkne či naopak v něm posílí vědomí toho, že on bude žít jinak, lépe, posílen negativní zkušeností ze svého dětství a dospívání. Naproti tomu jedinci, kteří jsou biologicky predisponováni k poruchám chování, vyrůstají-li v socializovaném, harmoickém prostředí, s náležitou péčí svých rodičů, nemusí být jejich predispozice dominantní a lze ji aktivním přístupem rodičů i širšího sociálního okolí ovlivnit natolik, že dítě nepociťuje potřebu chovat se delikventně či posléze kriminálně. I zkušenosti pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dítěte, diagnostických či výchovných ústavů hovoří za vše; nelze jednoznačně stavit, zda vnitřní psychologické faktory či naopak ty sociální, jsou dominantní ve vlivu na vývoj dítěte. I zde je třeba respektovat individualitu jedince, specifickou prostředí a jeho vlivů.

Ve své práci jsem se snažila postihnout problematiku dětí a dospívajících, zatížených delikventní či kriminální zkušeností, z hlediska možných příčin tohot stavu i z hlediska zkušeností odborníků, kteří se ve své praxi těmto jedincům věnují. Snažila jsem se o ucelený obraz toho, jak se teorie s praxí vzájemně prolínají, jak se vzájemně obohacují. V teoretické části jsem se „opřela“ o publikace našich předních odborníků, kteří se této problematice věnují; v praktické části jsem pak svůj zájem směřovala do praxe, k odborníkům, kteří se těmto jedincům aktivně věnují. Neznamenala jsem žádné rozpory mezi teorií a praxí; naopak, zaznamenala jsem vzájemnou symbiózu a prolínání teorie do praxe a naopak.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Vzpouza depravantů. Nestvůry, nástroje, obrana.* Nové, přepracované vydání. Dotisk. Praha: Galén, 2006, 2008. ISBN 978-80-7262-410-2

KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Zlo na každý den. Život s deprivanty I.* První vydání. Praha: Galén, 2001. ISBN 80-7262-088-6

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, současná struktura, programy prevence kriminality mládeže.* 1. Vydání. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2

NAVRÁTIL, S., MATTIOLI, J. *Problémové chování dětí a mládeže.* 1. Vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2011. ISBN 978-80-247-3672-3

MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže.* 1. Vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. ISBN 978-80-247-2310-5

VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku.* Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-488-8

Seznam použitých zahraničních zdrojů

TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí. Jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka.* Translation Dagmar Tomková. 1. Vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-503-2

Seznam použitých internetových zdrojů

ABZ Slovník cizích slov. *Predelikventní chování.* [online]. [cit. 2013-12-25]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/predelikventni-chovani>

Nejvyšší státní zastupitelství ČR. *Ochrana dětí.* [online]. [cit. 2014-02-12]. Dostupné z: <http://www.nsz.cz/index.php/cs/ohroene-osoby-a-pokozeni/ochrana-deti>

Trestní-řízení.com. *Trestní řízení ve věcech mladistvých.* [online]. [cit. 2014-02-19]. Dostupné z:

<http://www.trestni-rizeni.com/vyklad-pojmu/trestni-rizeni-ve-vecech-deti-a-mladistvych>

SOCIÁLNÍ – PRÁCE. WEBNODE.CZ Výchovní ústav [online]. [cit. 2014-02-21]. Dostupné z: <http://socialni-prace.webnode.cz/vychovny-ustav/>

SOCIÁLNÍ – PRÁCE. WEBNODE.CZ Diagnostický ústav [online]. [cit. 2014-02-21]. Dostupné z: <http://socialni-prace.webnode.cz/diagnosticky-ustav/>

SOCIÁLNÍ – PRÁCE. WEBNODE.CZ Dětský domov [online]. [cit. 2014-02-21]. Dostupné z: <http://socialni-prace.webnode.cz/diagnosticky-ustav/>

SOCIÁLNÍ – PRÁCE. WEBNODE.CZ Dětský domov se školou [online]. [cit. 2014-02-21]. Dostupné z: <http://socialni-prace.webnode.cz/diagnosticky-ustav/>

E PRAVO.CZ Ochranná a ústavní výchova. [online]. [cit. 2014-02-23]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/soudni-rozhodnuti/ochranna-a-ustavni-vychova-59632.html>

Wikipedie. Kriminalita. [online]. [cit. 2014-02-22]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Kriminalita>

NICM (Národní informační centrum pro mládež). *Kriminalita a delikvence - charakteristika*. [online]. [cit. 2014-02-22]. Dostupné z:

<http://www.nicm.cz/kriminalita-a-delikvence-charakteristika>

Trestní řízení ve věcech dětí a mladistvých. [online]. [cit. 2014-02-23]. Dostupné z:

<http://www.trestni-rizeni.com/vyklad-pojmu/trestni-rizeni-ve-vecech-deti-a-mladistvych>

Zákon č. 109/2002 Sb., ze dne 5. února 2002, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. In: Sběrka zákonů ČR, 2002, strana 16. Identifikační číslo 48.) Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=2002&typeLaw=zakon&What=Rok&stranka=16>

Probační a mediační služba ČR, poslání a cíle. [online]. [cit. 2014-02-23]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/poslani-a-cile/>

Zákony pro lidi. *Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)*. [online]. [cit. 2014-02-24]. Dostupné z:

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

Zákony pro lidi. *Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let*. [online]. [cit. 2014-02-24]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

Zákony pro lidi. *Působnost Probační a mediační služby při výkonu o rozhodnutí o mladistvém*. [online]. [cit. 2014-02-24]. Dostupné z:

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

MPSV. *Sociálně-právní ochrana dítěte*. [online]. [cit. 2014-02-25]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/1304>

MPSV. *Systém sociálně-právní ochrany dětí v ČR*. [online]. [cit. 2014-02-25]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14304>

MVČR. *Strategie prevence kriminality na léta 2012-2015*. [online]. [cit. 2014-02-25]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/programy-prevence-kriminality.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Průvodní dopis subjektům osloveným ve výzkumu	I
Příloha B – Dotazník (písemné otázky)	II

PŘÍLOHY

Příloha A – Průvodní dopis subjektům osloveným ve výzkumu

Vážení,

dovoluji si obrátit se na Vás s žádostí o odpověď na přiložené otázky.

Plně si uvědomuji náročnost Vaší práce a proto se budu snažit zatížit Vás co nejméně. Přesto, názor profesionálů, odborníků, kteří se ve své praxi aktivně věnují práci s dětmi a mladistvými s poruchami chování, či dětem a mladistvým pocházejících ze sociálně znevýhodněného prostředí, je pro mne velmi důležitý.

Pár slov k mojí osobě:

jmenuji se Lucie Sellnerová, je mi 41 let, pracuji u Policie ČR, na Službě kriminální policie a vyšetřování, kde se konkrétně zabývám problematikou trestné činnosti páchané mládeží a na mládeži. Současně jsem studentkou druhého ročníku magisterského studia na Univerzitě Jana Amose Komenského v Praze, obor speciální pedagogika. Pro svoji diplomovou práci, pro kterou jsem si zvolila vlastní téma, a to: „*Sociální a psychologické faktory dětské a juvenilní delikvence*“ bych velmi ocenila Vaše praktické zkušenosti.

V teoretické části práce se opírám o publikace našich předních odborníků, kteří se dané problematice mnoho let věnují, přesto jak víme, mnohdy je teorie skutečnému životu na hony vzdálena.

Mým cílem není za každou cenu stavět teoretické poznatky proti poznatkům z praxe, ale vytvořit ucelený obraz toho, jak teorie na straně jedné o něčem vypovídá a praxe její teze buď potvrzuje, či je v některých případech vyvrací.

Budu velmi ráda, pokud mi budete nápomocni svými praktickými zkušenostmi a věnujete mi trochu svého času, byť jsem si vědoma toho, že to bude čas na úkor Vašich běžných povinností, Vaší náročné práce.

Pro úplnost uvádím, že mi nejde o čísla a statistiky (nehodlám svoji práci „obohatit“ o grafy a tabulky hýřící barvami), ale jde mi o fakta, Vaše názory, dojmy a zkušenosti, které získáváte při práci s dětmi a mladistvými, u kterých bylo zjištěno delikventní či kriminální jednání, ať již byla příčina v poruše chování či sociálně patologickém prostředí, ve kterém probíhal jejich osobnostní vývoj.

S úctou, Sellnerová

1 **Příloha B – Dotazník (písemné otázky)**

2

3 Otázky pro odborníky z praxe:

4 Velký počet vlivů, které způsobí poruchu chování v dětském věku a dospívání, je možné rozdělit na
5 vlivy genetické (vnitřní) a vlivy prostředí.

- 6
- 7 • Poškozující typy výchovy
 - 8 • Poruchy vztahů mezi rodiči (nesoulad, rozpad manželství)
 - 9 • Poruchy vztahů v rodině (příliš velký počet členů rodiny, duševní onemocnění rodičů (hlavně matky – deprese, porucha osobnosti, narušení vazby mezi matkou a dítětem)
 - 10 • Poškození mozku nejrůznějšími vlivy v průběhu těhotenství nebo porodu (kouření matky v době,
11 kdy dítě procházelo nitroděložním vývojem)
 - 12 • Odmítnutí nebo nepřijetí dítěte matkou (nechtěné těhotenství, pokus o potrat, rané umístění dítě-
13 te do náhradní péče)
 - 14 • Nízký socioekonomický stav rodiny (akademický název pro chudobu a bídu)
 - 15 • V dospělosti sklon k antisociálnímu chování
 - 16 • Členství v delikventské partě
 - 17 • Násilná a nenásilná trestná činnost
 - 18 • Předčasné úmrtí osoby, která byla pro dítě citově významná
 - 19 • Rozpad rodiny
 - 20 • Umístění dítěte v náhradní rodině nebo DD
 - 21 • Násilné interakce v rodině
 - 22 • Kriminalita a závislost rodičů na alkoholu a drogách

23 Mezi **nejčastější poruchy chování** dětí a mládeže spojené s agresivitou jsou uváděny: ADHD (dříve
24 LMD), opoziční porucha, lhaní, krádeže, záškoláctví, útěky a toulky, porucha chování
25 s protispolečenskými rysy, agrese a šikana.

26

27 **1) Můžete ze svých zkušeností z praxe uvést, se kterými vlivy (příčinami) na**
28 **osobnostní vývoj dětí a mladistvých se ve své praxi setkáváte častěji? Sociál-**
29 **ními či vnitřními (genetické, biologické)?**

30 **2) Které sociální vlivy registrujete nejčastěji?**

31 **3) Které psychologické příčiny registrujete nejčastěji?**

32 **4) Které vlivy mají, dle Vašeho názoru a zkušeností, na osobnostní vývoj dítěte**
33 **převažující vliv? Sociální či vnitřní? (které jsou způsobilejší vyvolat u dítěte**
34 **sklon k delikventnímu či kriminálnímu jednání)**

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Lucie Sellnerová

Obor: N7506T002 – Speciální pedagogika (Mgr. SPPGO)

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Sociální a psychologické faktory dětské a juvenilní delikvence

Rok: 2014

Počet stran textu bez příloh: 80

Celkový počet stran příloh: 2

Počet titulů českých použitých zdrojů: 6

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 1

Počet internetových zdrojů: 19

Počet ostatních zdrojů: 0

Vedoucí práce: Doc. JUDr. Mgr. Joža Spurný, Ph. D.

